

BEZDOMOVECTVÍ VE MĚSTĚ BRNĚ

Ladislav Jelen

Bakalářská práce
2014

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT
MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Ladislav JELEN**
Osobní číslo: **H128318**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Bezdomovectví ve městě Brně**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS "Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách" (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovědního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce.

Cílem této práce bude přiblížit a rozebrat pojmy bezdomovectví a bezdomovec včetně zákonného výkladu, jejich možné dělení, zjistit a popsat nejčastější příčiny, které vedou k marginalizaci a sociální exkluzi. Dále bude práce zaměřena na projekty pomoci, které společnost vytváří pro výše uvedenou skupinu lidí, na různá sociální zařízení, jejich využití klienty a režim těchto pracovišť. Bude proveden kvalitativní výzkum – rozhovor. Po konzultaci s vedoucím práce může být doplněna o další aspekty a různé úhly pohledu na tuto životní situaci, případně další vize do budoucna těchto osob.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi

Hradecká, Vlastimila, Hradecký, Ilja. Bezdomovectví – extrémní vyloučení. Praha: Naděje, 1996.

Hradecký, Ilja, aj. Definice a typologie bezdomovství. Praha: Naděje, 2007.

Marek, Jakub, Strnad, Aleš, Hotovcová, Lucie. Bezdomovectví. Praha: Portál, 2012.

Průdková, Táňa, Novotný, Přemysl. Bezdomovectví. Praha: Triton, 2008.

Vedoucí bakalářské práce:

doc. PaedDr. Slavomír Laca, PhD.

Katedra pedagogiky a psychologie

Datum zadání bakalářské práce:

11. listopadu 2013

Termín odevzdání bakalářské práce:

30. dubna 2014

V Brně dne 11. listopadu 2013

doc. PhDr. Miloslav Jůz, Ph.D.
vedoucí ústavu

doc. PaedDr. Slavomír Laca, PhD.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ladislav Jelen

.....
Jméno, příjmení studenta

V Brně 24. 3. 2019

Ladislav Jelen

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělčně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlázení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výtisky, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjezdáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlíží k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Práce je zaměřena na bezdomovectví ve městě Brně. Popisuje nejčastější příčiny, které vedou k marginalizaci a sociální exkluzi. Upozorňuje na provázanost fenoménu bezdomovectví se sociální pedagogikou a prací sociálních kurátorů.

Klíčová slova: bezdomovectví, bezdomovec, sociální exkluze, sociální práce, sociální kurátoři.

ABSTRACT

This bachelor thesis is focused on homelessness in Brno. It describes the causes which leads to marginalisation and social exclusion. It also points out interconnection of homelessness phenomenon with social pedagogy and social curator work.

Keywords: homelessness, homeless, social exclusion, social work, curator.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji svému vedoucímu bakalářské práce panu doc. PaedDr. Slavomíru Lacovi, PhD., za odborné vedení, vstřícnost a rady při zpracování této bakalářské práce.

Mé poděkování také patří paní Bc. Gabriele Kupcové a paní psycholožce Mgr. Soni Brzkovské za ochotu a pomoc při kompletaci práce.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

V Brně dne 24. 3. 2014

.....

Ladislav Jelen

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. BEZDOMOVEC A BEZDOMOVECTVÍ	11
1.1 BEZDOMOVCI A SPOLEČNOST	12
1.2 SOCIÁLNÍ EXKLUZE A CHUDOBA	13
1.3 BEZDOMOVECTVÍ JAKO ZPŮSOB ŽIVOTA	15
2. KATEGORIZACE BEZDOMOVECTVÍ	17
2.1 TYPOLOGIE PODLE VNÍMÁNÍ VEŘEJNOSTI.....	17
2.2 EVROPSKÁ TYPOLOGIE ETHOS	18
2.3 TYPOLOGIE PODLE PŘÍČIN	20
3. POMOC LIDEM BEZ DOMOVA V ZÁKONNÝCH SOUVISLOSTECH	23
3.1 BYDLENÍ A ZÁZEMÍ	23
3.2 ZÁKONNÝ NÁROK BEZDOMOVců NA SOCIÁLNÍ ZABEZPEČENÍ	24
3.3 POTŘEBY ZDRAVOTNÍ PÉČE	25
3.4 PRACOVNÍ PŘÍLEŽITOSTI	25
4. BEZDOMOVECTVÍ A SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA	27
4.1 METODY SOCIÁLNĚ-PEDAGOGICKÉ POMOCI.....	27
4.2 SOCIÁLNÍ PRÁCE S BEZDOMOVCEM JAKO S KLIENTEM	28
5. BRNĚNSKÉ INSTITUCE SOCIÁLNÍ PREVENCE A JEJICH VYUŽITÍ	30
5.1 NOČNÍ KRIZOVÉ CENTRUM.....	30
5.2 NOCLEHÁRNÝ A AZYLOVÉ DOMY	31
5.3 DŮM SOCIÁLNÍ PREVENCE	31
5.4 STŘEDISKO OSOBNÍ HYGIENY	33
5.5 SOCIÁLNÍ KURÁTOŘI.....	33
II. PRAKTICKÁ ČÁST	36
6. VÝZKUM	37
6.1 KONCEPT VÝZKUMU	37
6.2 VÝZKUMNÝ VZOREK	38
6.3 POSTUP VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY	40
6.4 ANALÝZA DAT.....	42
6.5 ANALÝZY ROZHOVORŮ.....	43
7. DISKUZE	54
ZÁVĚR	60
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	67
SEZNAM OBRÁZKŮ	68
SEZNAM TABULEK	69
SEZNAM PŘÍLOH	70

ÚVOD

Moderní společnost dvacátého prvního století je orientovaná na výkon. V centru zájmu většinové společnosti stojí lidé mladí, krásní, bohatí a úspěšní. Ženeme se za vidinou cíle, který je ovšem pro mnohé cílem nereálným. Ne každý má to štěstí, že se narodí do úplné rodiny, rodiny, která má dobré postavení ve společnosti, má dostatek prostředků k tomu, aby dítě postrčila tím správným směrem.

Ne všichni mohou být mladí, krásní, bohatí a úspěšní. Stárneme, přicházíme o práci, přátele a samozřejmě i dobré zdraví. Mezi ty, kteří ztratili mnohé, ne-li často vše z předchozího výčtu, patří bezdomovci. Bezdomovci stojí na okraji společnosti. Nepatří nikam. Jsou to lidé z ulice.

Pochopitelně tomu tak nebylo vždy. Kdysi byli dětmi, měli rodinu, nebo společenství, jehož byli součástí. Snažili se zapojit do různých skupin, někam patřit. Bezdomovectví si málokdo vybírá, pakliže vůbec někdo. Jsme bytosti, které mají podstatu nejen biologickou a psychologickou, ale také k nám významnou měrou patří i dimenze sociální.

Vztahy mezi sociálním prostředím a výchovou se zabývá sociální pedagogika. Jedná se o obor zdánlivě nový, stojící na pomezí mezi pedagogikou a sociologií. Při volbě tématu pro bakalářskou práci jsme přemýšleli nad tím, které jevy, jimiž se tento vědní obor zabývá nebo může zabývat, jsou zde tak dlouho, jako lidstvo samo – a přesto stále jako by je nebylo možné uchopit.

Ke zpracování jsme si zvolili téma bezdomovectví. K danému pojmu nás napadá řada asociací. Bezdomovec může být do určité míry bohémem, který se rozhodne žít jinak, než konzumní společnost. Svůj majetek je schopen vměstnat do jednoho zavazadla či nákupního košíku a platí pro něj ono známé – „omnia mea mecum porto“, tedy „všechno své nosím s sebou“. To je však pohled spíše poetický a filosofický. Bezdomovec je většinou člověk, který trpí. Je nemocný, svoji cestu si vědomě nezvolil, je vystaven ústrkům a pohrdání ze strany ostatních. O bezdomovcích si často myslíme, že to jsou ti nejhorší z nejhorších, sami si mohou za svůj úděl. Přitom zůstat bez přístřešku nad hlavou není v dnešní době až tak těžké.

V této bakalářské práci si nejprve přiblížíme základní charakteristiky, které se k bezdomovectví váží. Zaměříme se na to, jaké je postavení bezdomovce ve společnosti a

mimo jiné se pokusíme popsat situaci a možnosti bezdomovců ve městě Brně. Zde jsme také prováděli kvalitativní výzkum, kterým jsme se snažili zmapovat problematiku bezdomovectví. Zajímalo nás, co je příčinou toho, že lidé ztratí, nebo se rozhodnout nemít střechu nad hlavou a jaké jsou možnosti těchto jedinců v případě, že se bezdomovci stanou. Jakou pomoc jim město Brno nabízí? V neposlední řadě jsme se také zamýšleli nad tím, do jaké míry mohou být v praxi využitelné poznatky právě ze sociální pedagogiky a jaká jsou silná a slabá místa propojení tohoto oboru právě s fenoménem bezdomovectví v co nejširších souvislostech. Cílem práce je poukázat na bezdomovectví ve městě Brně.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. BEZDOMOVEC A BEZDOMOVECTVÍ

V souvislosti s tímto tématem se nám nabízí dva základní pojmy - bezdomovec a bezdomovectví. Jsou to pojmy, které se do širšího povědomí v naší zemi dostaly až po roce 1989. Před revolucí se tato označení nepoužívala, ani ne tak proto, že by bezdomovci neexistovali, ale z důvodu politické situace byl takový způsob života formálně chápán a trestán jako příživnictví. Po revoluci čekaly velké změny nejen naši společnost, ale také celé průmyslové odvětví. Z důvodu zániku jednotlivých firem začali lidé přicházet o zaměstnání, následně se hromadně rušily podnikové ubytovny a najednou vyšlo najevo, kolik lidí nemá žádné obvyklé bydlení. Dá se říci, že zde začalo bezdomovectví, které je nám známé ze současnosti.

Průdková a Novotný (2008, str. 10) popisují, že „bezdomovec je člověk, kterého z různých důvodů postihlo společenské vyloučení a ztráta bydlení, nebo který je touto ztrátou ohrožen, žije na veřejných místech či v neadekvátních nebo v nejistých bytových podmínkách.“

Statistický úřad Evropské Unie (dále jen Eurostat) považuje za bezdomovce osobu, která nemá zajištěno přiměřené ubytování. (Charita Olomouc, 2011).

Vágnerová (2004, str. 748) uvádí, že „bezdomovec může být osobou bez trvalého bydliště nebo i v případě, že trvalé bydliště má, jej nechce nebo nemůže užívat. Takový člověk obvykle nemá ani zaměstnání a rodinu, resp. jeho vztahy s příbuznými jsou natolik narušené, že zcela ztratily svou funkci. Nemá téměř žádné vazby ke společnosti, zůstává izolován na jejím okraji.“

Dle mého názoru výstižné vyjádření tohoto pojmu nabízí definice federace FEANTSA¹ (1989, cit. dle Franková, 2010). „Bezdomovci jsou ti lidé, kteří nejsou schopni získat vlastní, trvalé a přiměřené obydlí, nebo si nejsou schopni takové obydlí udržet kvůli nedostatku finančních prostředků nebo jiným sociálním bariérám.“

S tím přímo související je tedy i pojem bezdomovectví, které se dá ve stručnosti popsat jako způsob života těchto lidí. Hradecký (2013, cit. dle Brabec, 2013) vidí problematiku bezdomovectví nejen ve ztrátě střechy nad hlavou a její absenci, ale jako

---

¹ Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans Abri - Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci

komplex příčin, které zahrnují zdraví, vzdělání, zaměstnání, rodinné vztahy, psychické schopnosti a také závislosti, zejména na alkoholu.

1.1 Bezdomovci a společnost

Obecně platí, že lidská společnost inklinuje určitým způsobem ke konzervatismu. Je založena na společných tradicích, vyznávání stejných hodnot, vztahů, autorit apod. Tento směr nám tedy jasně naznačuje, že vše co se určitým způsobem odlišuje od zaběhnutého řádu společnosti, je vystaveno kritice této většiny.

Domnívám se, že lidé se v otázce názoru na bezdomovce dělí na dva tábory. V podstatě nenajdeme nikoho, kdo by řekl, že mu bezdomovci nevadí. Jedna skupina je naprosto odsuzuje a nemá pro ně žádné pochopení, druhá skupina je naopak schopna jisté empatie, ať už z důvodu, že vnímá jejich životní situaci jako nelehkou, že se v okruhu jejich blízkých nebo přátel nějaký bezdomovec přímo vyskytuje, nebo možná jen proto, že cítí lítost. Na základě výzkumu firmy FOCUS prováděném v roce 2007 na základě žádosti Magistrátu města Prahy bylo zjištěno, že bezdomovci si zaslouží nejmenší podporu z veřejných zdrojů. Pomoci by si měli především bezdomovci sami, pokud by měla být pomoc poskytnuta, mělo by se jednat o organizace nestátní, církevní, humanitární (Barták, 2005).

Nicméně velká část osob na otázku, kdo jsou podle nich bezdomovci, odpovídá téměř shodně. Vidí v nich osoby úzce spjaté s alkoholem nebo jinou návykovou látkou, kteří se přehrabují v popelnících, žebrají peníze, vyvolávají mezi sebou neshody, odpuzují své okolí svým vzhledem a zápachem, kradou apod. Ve většině lidí vzbuzují bezdomovci jednoznačně odpor. Podle Hradeckého (2013, cit. dle Brabec, 2013) jsou ale bezdomovci lidé jako my, „navíc postižení snad tím nejhorším, co se člověku může stát – vyloučením ze společnosti.“

Z výše uvedeného je zřejmé, že právě v této oblasti se naskýtá pro sociální pedagogiku velké pole působnosti. Jak uvádí Bakošová (1994, s. 10), úlohou oboru je „hledání optimálních forem pomoci člověku v jeho životní dráze v rozličných typech prostředí.“ Autorka zdůrazňuje, že při procesu pomoci je potřeba respektovat jedince, především jeho potřeby, práva, individuální možnosti a schopnosti. V našem výzkumu jsme mimo jiné zjišťovali, jakým způsobem k bezdomovcům přistupují pracovníci sociálních služeb, kteří s dotyčnými přicházejí do kontaktu a snaží se jim pomoci. Zajímalo nás, do jaké míry

dochází k respektování individuality jedince-bezdomovce, jak probíhá spolupráce mezi bezdomovci a sociálními pracovníky a jakým způsobem jsou využívány poznatky sociální pedagogiky.

1.2 Sociální exkluze a chudoba

Z definic, které jsme si uvedli v kapitole 1, nám vyplývá, že většina bezdomovců je reálně ohrožena sociálním vyloučením. Jejich schopnost plnohodnotné účasti na sociálních, kulturních, ekonomických nebo politických systémech státu je výrazně snížena. Často nemají žádný osobní doklad, kterým by se prokázali, nemohou tedy žádat o řádné sociální dávky, nemohou být vedeni na úřadu práce, což má za následek to, že se jim doba, kterou stráví na ulici, nedá žádným způsobem započítat do důchodového pojištění. Jedná se o bludný kruh.

V souvislosti se sociální exkluzí bezdomovců se často používá i výraz marginalizace. Marginalizace je vyloučení z účasti na životě společnosti, ztráta vlastního uplatnění, celkové odsunutí člověka na okraj společnosti, které je navíc úzce spjato s psychickým strádáním takové konkrétní osoby (Mareš, 2000).

Hradecká, Hradecký (1996, s. 7) spojují společenské vyloučení již s okamžikem, kdy jedinec „nedokáže nebo nemůže uplatňovat svá občanská a lidská práva pro svůj zdravotní stav, věk, pohlaví, etnickou příslušnost, sociální původ, nedostatek majetku nebo pro jinou osobní příčinu.“ Společenské vyloučení může v tomto případě vyústit ve ztrátu domova, střechy nad hlavou, lůžka a vlastní osobnosti - tedy v bezdomovství (Hradecká, Hradecký, 1996). Příčinu vidí Mareš (1999) především v neschopnosti bezdomovců participovat na způsobu života, který je standardní pro většinu populace.

Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) na svém webu píše, že bezdomovectví je navíc synonymem pro extrémní sociální vyloučení, kde je chudoba jak příčinou, tak důsledkem. Naproti tomu Mareš (2000) zastává názor, že ne všichni chudí jsou sociálně vyloučení a stejně tak ne všichni sociálně vyloučení jsou chudí.

Obecně je pojem chudoba chápán jako stav, kdy nám nedostatek peněz nedovoluje zajištění základních životních potřeb na přiměřené úrovni. Chudoba označuje sociální status člověka, který se vyznačuje především hmotným nedostatkem. Z hlediska sociálních

věd neexistuje jeho obecné označení. Žádoucí je v tomto případě variabilní chápání tohoto pojmu přizpůsobené konkrétním situacím.

Chudoba se dá klasifikovat z hlediska charakteru na dvě základní skupiny:

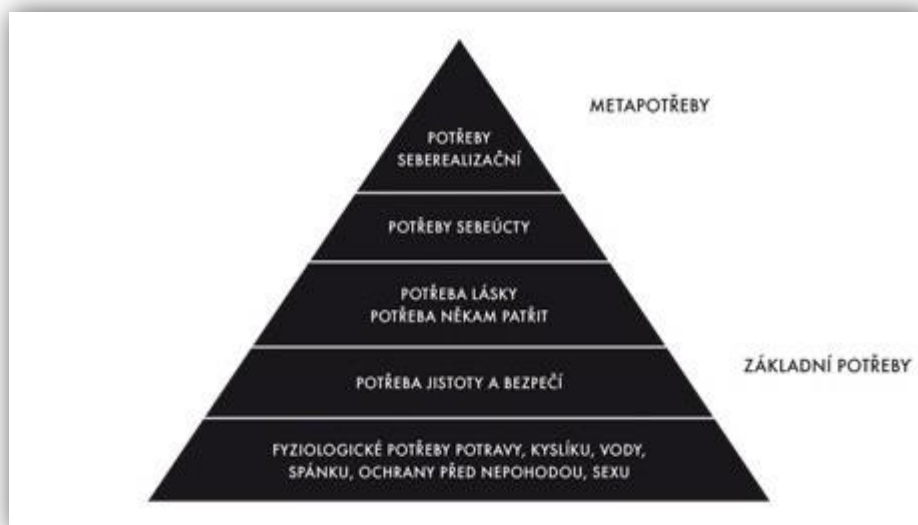
- chudoba absolutní - jde o neuspokojení základních životních potřeb, takový jedinec může být ohrožen na životě,
- chudoba relativní - jedinec je schopen uspokojit své základní potřeby, ale na mnohem nižší úrovni než je medián dané společnosti.

Z hlediska náhledu společnosti nebo náhledu jedince můžeme chudobu rozdělit na:

- chudobu objektivní - ta je určována státem, který finančně ohodnotí výši prostředků nutných k uspokojení základních potřeb;
- chudobu subjektivní - jde pouze o subjektivní hodnocení vlastního stavu.

V souvislosti s uspokojováním základních lidských potřeb hovoříme o hierarchii potřeb, která je obecně známá jako Maslowova pyramida potřeb, kterou definoval americký psycholog A. H. Maslow. Tyto potřeby dále dělíme na základní, které se dále člení na fyziologické a psychologické a tzv. metapotřeby, které jsou výsledkem učení. Jestliže nejsou do určité míry uspokojeny potřeby základní, nedochází k uspokojení potřeb vyšších.

Obr. 1 Maslowova pyramida potřeb

Zdroj: Hradecký (2007)

Pyramida potřeb, která je uzpůsobená potřebám bezdomovců, nám poté ukazuje hierarchii, kde na prvním místě je uspokojení fyziologických potřeb, následuje potřeba bezpečí a jako poslední jsou uspokojovány potřeby sociální. K uspokojení vyšších potřeb potom nedochází vůbec.

Obr. 2 Pyramida potřeb uzpůsobená potřebám bezdomovců

Zdroj: Hradecký (2007)

Nicméně ať už vidíme chudobu jako příčinu nebo důsledek bezdomovectví, realita je taková, že v České republice (dále jen ČR) hrozí chudoba 1,5 miliónům lidí, přičemž potencionálně ohrožených bezdomovectvím je u nás více jak 100.000 osob. Chudobou jsou ohroženi především lidé nezaměstnaní, rodiny s nízkými příjmy, svobodné matky a senioři. Míra chudoby je úměrná vyplácení dávek, podpor a důchodů. Přesto, že se v ČR vynakládá jen 5 % z celkového HDP na sociální zajištění, oproti 29 % HDP v Evropské Unii (dále jen EU), má ČR nejnižší míru chudoby ze všech zemí EU (Krausová, 2014).

1.3 Bezdomovectví jako způsob života

Hradecký (2013, cit. dle Brabec, 2013) tvrdí, že „žádný člověk není na ulici dobrovolně – nezvolil si bezdomovectví za způsob života. Nevím o nikom, kdo by si řekl: už mě nebaví spát v suchu v čisté teplé posteli, už si nechci brát jídlo z ledničky a jíst u stolu, raději ho budu vybírat z popelnic a spávat na lavičkách.“

Na základě předchozího tvrzení se tedy může zdát, že volba dobrovolného bezdomovectví odporuje zdravému rozumu. Přestože v ČR je tento fenomén pořád ještě málo rozšířen, na rozdíl od USA nebo Evropy, začíná se postupně prosazovat také u nás. Týká se především mladých bezdomovců z řad dětských domovů a výchovných ústavů, rozpadlých, ale i úplných rodin. Mladí lidé z rozpadlých rodin odcházejí nejčastěji kvůli střetům s rodiči, naopak ti úplných rodin odejdou většinou na důkaz vlastního protestu nebo v souvislosti s odmítáním autority (Voříšková, 2010). Na základě dotazníku realizovaného Bartákem vyplynulo, že vlastní rozhodnutí stát se bezdomovcem se týká pouze okrajového počtu případů. V průměru se jedná o pouhých 5 % z celkové bezdomovecké komunity (Večerka, 2013).

Asi jediným známým a poměrně medializovaným typem takového dobrovolně zvoleného způsobu života v ČR byl pražský squat Milada. Prakticky šlo o skupinu osob, která měla blízko k anarchismu, jehož podstatou v tomto případě bylo nezákonné obsazení opuštěné vily (stalo se tak v roce 1998) a bojkot zákona a pořádku. Samozřejmě, že osazenstvo vily netvořila skupina spořádaných občanů, ale když se povedlo, aby squat opustili ti nejhorší alkoholici a narkomani, fungovala komunita relativně bezproblémově. Pořádali se zde koncerty, festivaly, workshopy, autorská čtení apod. Po určité době se ovšem situace vrátila zpět do stavu, kdy si okolní obyvatelé stěžovali na nepřiměřený hluk, odpadky kolem vily, opakovaně docházelo k napadání psy domácích zvířat okolních majitelů, krádežím dřeva apod. Squatterři se dokonce nelegálně napojili na rozvody elektřiny a vody přilehlých vysokoškolských kolejí. Po několika neúspěšných pokusech o vyklizení došlo nakonec v roce 2009 k násilnému vystěhování obyvatel vily. Vchod do vily Milada byl nakonec zazeděn a do dnešního dne je vila stále neobydlená (Krupka, 2009).

V našem výzkumu bude věnována pozornost tomu, jaké byly příčiny bezdomovectví u jednotlivých respondentů, stejně jako tomu, jaké potřeby aktuálně respondenti mají – co si přejí, zda mají nějaké cíle. Pokusili jsme se také propojit skutečné, nebo deklarované potřeby jednotlivých bezdomovců s tím, jak jejich situaci vidí sociální pracovníci – co oni považují za důležité, jak oni vnímají jejich realitu. Zajímat nás bude, jak se tyto obrazy shodují či rozcházejí.

2. KATEGORIZACE BEZDOMOVECTVÍ

Pro třídění bezdomovectví se používají různá hlediska. Některá z nich se sice mohou zdát výstižná a pro laika dobře srozumitelná, ve skutečnosti však mohou být leckdy nepřesná a zavádějící. Rozdělení bezdomovectví do různých kategorií je vhodné a důležité především z toho důvodu, aby bylo možné aplikovat pomoc sociálně postiženým lidem v takovém rozsahu, jenž je nejvhodnější pro právě danou kategorii. I samotná doba trvání bezdomovectví může mít patřičný vliv na možnost navrácení se do společnosti, takže v případě neodhalení, přehlížení lidí v této situaci, lhostejného chování k nim a neposkytnutí jim včasného východiska má za následek celkovou degradaci osobnosti nejen po psychické stránce. Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV, 2014) uvádí právě toto rozdělení, podle doby trvání bezdomovectví na krátkodobé, které přetrvává do jednoho roku. Většinou se však nejedná o zjevné bezdomovectví. Poté střednědobé, jenž bývá v trvání od jednoho roku do pěti let a dlouhodobé, které přesahuje hranici pěti let žití člověka bez přístřeší. Za zmínku jistě stojí i tzv. epizodický charakter bezdomovectví. Jde o střídání situací, kdy takový člověk balancuje mezi běžným typem bydlení a jeho ztrátou. Rozdělení bezdomovectví je více typů, avšak my si zde uvedeme jen některé z nich, především ty, které patří k těm nejzmiňovanějším.

2.1 Typologie podle vnímání veřejnosti

Lidská společnost vnímá bezdomovce jistě v různých pocitových sférách a podle toho si je vlastním, ale i odborným způsobem rozděluje. Některým je těchto lidí líto a tudíž mají tendence se k nim chovat empaticky, jiní zase sdílí názor, že lidé bez přístřeší si sami mohou za to, kam se dostali, považují je za slabé, jež nejsou schopni se vzepřít mnohdy nepříznivému osudu a opět se zařadit alespoň do nevyčnávající společnosti.

Mezi nejznámější a nejrozšířenější kategorizace tohoto typu patří dělení podle Hradeckého (2007) do třech základních skupin na zjevné, skryté a potencionální.

- **Zjevné bezdomovectví** - do této skupiny patří všichni ti, které poznáme již na první pohled, kteří jsou nám nejvíce na očích, přičemž se kupodivu jedná o skupinu početně nejmenší. Objevují se převážně na veřejných prostranstvích, jako jsou ulice, nádraží, parky. Většinou mají na sobě obnošené špinavé páchnoucí oblečení, působí zanedbaným dojmem, vidíme je vybírat popelnice, popíjet krabicové víno, žebrat o

peníze, sbírat vyhozené láhve nebo nedopalky cigaret. Často mají u sebe několik igelitových tašek, batoh, nebo starý nákupní vozík a v nich veškerý svůj majetek.

Pro tuto skupinu osob je nejdůležitější uspokojení jejich základních životních potřeb, kterými jsou jídlo, teplo, případně určitý druh přístřeší. Tato skupina se snaží si alespoň v zimních měsících najít ubytování v azylových domech nebo noclehárnách. Jejich společným jmenovatelem může být dobrovolná rezignace, přičemž těch důvodů je hned několik. Někteří se domnívají, že jsou schopni se z problémů dostat sami, jiní nevěří, že se najde někdo, kdo by jim pomohl a část z nich nechce být na nikom a na ničem závislá.

Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že dobrovolnost je v tomto případě značně diskutabilní, protože lidé žijící na ulici mají velmi omezené možnosti volby stejně jako prostředky nutné k dosažení změny způsobu života (Průdková, Novotný, 2008).

- **Skryté bezdomovectví** - další podskupinu tvoří tzv. skrytí bezdomovci, což jsou osoby, které bychom na první pohled za bezdomovce neoznačili. Většinou mají totiž relativně čisté oblečení, snaží se dbát o svůj vzhled, od bezdomovců zjevného typu se sami distancují. Jsou to ti, kterým se daří pokrýt své základní životní potřeby z příjmů z brigád, důchodů a jiných dávek, proto převážně nevyhledávají pomoc nocleháren nebo denních podprahových center. Patří sem osoby, které přespávají v domech určených k demolici, ve sklepech, pod mosty, v kanálech, v lesích, ve stanech, ve vyřazených vagónech, nebo různě u známých (Hradecký, 2007).
- **Potencionální bezdomovectví** - potencionální bezdomovci, jak už název sám napovídá, jsou lidé, kterým bezdomovectví bezprostředně hrozí. Týká se všech, kteří se mohou na ulici ocitnout ze dne na den. Jedná se především o osoby, které se nemají kam vrátit po ukončení výkonu trestu, po návratu z léčebny, po opuštění azylového domu, po odchodu z dětského domova. Tyto osoby často obývají nájemní byty s nejistými smluvními podmínkami, byty provizorní, hygienicky nevyhovující, přelidněné, holobyty apod. (Marek, 2012).

2.2 Evropská typologie ETHOS

Cílem FEANTSA, jež tuto typologii využívá, a která se soustředí na bezdomovce a jejich styl žití, dělí dle charakteru a způsobu opatření nebo neopatření nezbytnosti mít střechu nad hlavou. Většina lidí bez domova se upíná především na různé neziskové

organizace pomoci nebo organizace sociální pomoci zřizované danou obcí, ve které tyto lidé žijí, nicméně jsou zde i ti, kteří z různých důvodů nevyužívají nebo neví o těchto možnostech pomoci a žijí až v extrémně nelidských podmínkách, možná až za hranicí lidské společnosti. Do výše uvedené typologie byly proto obsaženi lidé i z těchto skupin.

a) Osoby bez střechy

- **osoby žijící venku** – do této skupiny patří především lidé přežívající přímo na ulici, v nádražních prostorách, v odstavených vlakových soupravách, pod mosty a podobně. Zde se však jedná o nezákonné nocování, které bývá většinou dle zákona či vyhlášek obce trestáno.
- **osoby v noclehárně** – tyto lidé většinou nemají své bydliště, a proto užívají k nocování především nízkoprahové noclehárny.

b) Osoby bez bytu

- **osoby v ubytovnách pro bezdomovce** – zde se jedná o skupinu lidí, kteří se snaží fungovat v azylových domech, v domech na půl cesty či v ubytovnách různých typů, jelikož bydlet jiným, lepším způsobem ze sociálních a materiálních důvodů prostě nejsou schopni.
- **osoby před opuštěním některé z institucí** – jde především o osoby propuštěné z věznic nebo vazebních věznic, které nemají bydlení, ale mohou sem spadat i lidé propuštěni z různých zdravotnických zařízení, jako je například léčebna pro dlouhodobě nemocné nebo po delší psychiatrické léčbě a nachází se v obdobném stavu, jako předchozí uvedení.

c) Nejisté bydlení

- **osoby přežívající v nejistém bydlení** – jedná se především o nezákonně obývané budovy a pozemky, například v zahrádkářské kolonii nebo v místech, kde jsou budovy určeny k demolici, bez toho aniž by dal majitel souhlas k užívání.

d) Nevyhovující bydlení

- **žití v provizorních a neobvyklých stavbách** – zde lidé přežívají v různých chatách ohrožujících svým stavem lidský život, přístřeších, maringotkách či rozbořených nebo rozestavěných stavbách.

Většinou se ve výše uvedených kategoriích jedná o bezdomovce zjevné, se kterými se ostatní lidé nejčastěji setkávají v běžném životě. Jedná se o lidi, u kterých by se měla řešit již situace, do které se dostali. Avšak právě tyto skupiny lidí jsou již bohužel jedním z nejtěžších úkolů pro sociální pracovníky, z důvodu nelehkého navrácení těchto jedinců do normálního způsobu života.

2.3 Typologie podle příčin

Další typologií v rámci ČR, ke které se přiklání i bývalý ministr práce a sociálních věcí František Koníček, je členění podle příčin, respektive podle rychlosti, jakou dojde k sociálnímu vyloučení. Pravděpodobně nejvýstižněji popisuje příčiny Horáková (1997, s. 65): „příčin vzniku bezdomovectví je nejspíš tolik, kolik je lidských osudů.“ I přesto, že důvodů a tempa vzniku „ocitnout se na ulici“ je mnoho, Brusová (2013) hovoří v tomto případě o tzv. trajektoriích.

- prvním typem je **trajektorie dlouhá**, kdy se lidé do situace sociálního vyloučení již rodí. Tato skupina se týká zhruba 30 až 40 % všech zjevných i skrytých bezdomovců;
- druhým typem je **trajektorie krátká**, která má svůj původ především v souběhu negativních událostí. Může se jednat o ztrátu zaměstnání, zadlužení, zdravotní potíže, rozpad rodiny apod.;
- třetí **trajektorie** vychází ze **špatné zdravotní situace**- ta se týká přibližně 10 % celkové populace bezdomovců.

Prinzová (2000, cit. dle Pavelková, 2007) vidí primární příčiny bezdomovectví především v selhání rodiny jako výchovného celku, nízké úrovni vzdělání, špatném zdravotním stavu a v neposlední řadě i možném psychickém onemocnění jedince.

Podle výzkumů, které stručně shrnuje Heczková (2001) jsou nejčastější příčinou bezdomovectví:

Tab.1 Nejčastější příčiny bezdomovectví

jiné příčiny	29 %
ztráta zaměstnání	23 %
rozvod	20 %
odchod z rodiny	11 %
dobrovolné rozhodnutí	7 %
výkon trestu	5 %
špatné hospodaření	3 %
výstup z ústavního zařízení	2 %

Zdroj: Heczková (2001)

Naproti tomu Vágnerová (2004) vidí vlivy zvyšující riziko vzniku bezdomovectví především v následujících bodech a jejich vzájemných kombinacích:

- nefunkční původní rodina - špatné bytové a materiální podmínky, nezáměr, násilí, zneužívání;
- odlišné sociální zkušenosti - ústavní výchova, pobyt ve výkonu trestu;
- absence sociálního zázemí - neexistence vlastní rodiny, nebo její ztráta;
- omezené kompetence jedinců - mentální retardace, poruchy osobnosti.

Faktorů, které mohou vést až ke vzniku bezdomovectví je mnoho. V souvislosti s bezdomovectvím se často hovoří o faktorech objektivních a subjektivních. Průdková a Novotný (2008) je zjednodušeně označují jako vnější a vnitřní:

- **faktory vnější-** v užším slova smyslu jde zejména o problém v rodině, ať už se jedná o rozpad rodiny, násilí v rodině nebo nefunkční rodinné zázemí. Štěchová (2009)vidí objektivní faktory v širším slova smyslu především v celkové sociálně-ekonomicko-politické situaci, včetně politiky zaměstnanosti a bytové politiky a v náhledu občanů k marginalizovaným skupinám.
- **Faktory vnitřní** - jedná se o faktory subjektivní, které se liší v závislosti na konkrétním jedinci. Komplexně se jedná o interpersonální vztahy, strukturu

osobnosti, schopnosti a dovednosti, duševní či fyzické dispozice. Často se uvádí i různé poruchy a choroby (Štěchová, 2009).

Hradecký, Hradecká (1996, s. 33-34) dělí subjektivní faktory do čtyř následujících kategorií:

- faktory materiální - ztráta bydlení, zaměstnání, zadluženost,
- faktory vztahové - rodinné nebo manželské problémy, vztahy mezi rodiči a dětmi, rozvod, osamělost, násilí v rodině, sexuální zneužívání,
- faktory osobní - mentální retardace, sociální nezralost, závislost na návykových látkách, invalidita, gamblerství,
- faktory institucionální - opuštění dětského domova, propuštění z výkonu trestu.

Tyto faktory se navzájem ovlivňují, kombinují a zvyšují tak riziko vzniku bezdomovectví. Dá se říci, že faktory objektivní naznačují formu bezdomovectví, kdežto faktory subjektivní, které jsou dány samotným jedincem, mohou znamenat schopnost či neschopnost konkrétní osoby přičinit se o návrat ze sociálního vyloučení zpět do „normálního“ života.

3. POMOC LIDEM BEZ DOMOVA V ZÁKONNÝCH SOUVISLOSTECH

Česká legislativa sice pojmy bezdomovec a bezdomovectví jako takové nedefinuje, ale přesto máme zákony, které se jich přímo nebo i nepřímo týkají. Otázkou však zůstává, zda osoby v sociální exkluzi vědí, popřípadě jsou informovány příslušnými organizacemi a úřady o možnosti využití těchto zákonem daných nároků. Zda je využijí či nikoliv, však zůstává na nich samotných. Jistě je zde i okruh lidí bez domova, kteří z různých důvodů pomoc státu či sociálních organizací se na ně soustředících nevyhledávají, ani nepožadují.

3.1 Bydlení a zázemí

Právo na bydlení není zakotveno ani v Ústavě ani v žádném jiném zákoně. Neexistuje ani jiná právní úprava, která by nařizovala státu dát bydlení občanu, který nebydlí, ať už byt ztratil z blíže nespecifikovaného důvodu, nebo jej nikdy nezískal. Nicméně Listina základních práv a svobod se zmiňuje o přístřešku nebo ubytování, které jsou nutné k zajištění základních životních podmínek.

Pro bezdomovce se nabízí využití nárokového příspěvku na bydlení. Ten je určen pro vypořádání se s rostoucími náklady na bydlení hlavně pro domácnosti s nejnižšími příjmy. Nárok na státní příspěvek je ovšem vázán na trvalé bydliště, stálé zaměstnání nebo alespoň registrace na úřadu práce, osobní doklady apod. Podmínky jeho získání mají zřejmě zabránit zneužívání státní podpory, ale právě z výše uvedených důvodů se pro bezdomovce stávají nepřekonatelnou překážkou.

Obce zřizují pro tyto občany azylové domy, noclehárny, holobyty a další zařízení určená k řešení tíživé životní situace. Jedná se ovšem pouze o pomoc konkrétní osobě v daném čase, může být ochranou před úplným vyloučením ze společnosti, ale problém bezdomovectví to neřeší. Obyvatel takových zařízení zůstává stále bezdomovcem (Hradecký, Hradecká, 1996).

V době nedávno minulé se v souvislosti s problémy s nepřizpůsobivými občany znovuobjevil pojem domovské právo, které bylo zrušeno v roce 1948. Jednalo se o tzv. příslušnost k obci. Osoba měla nárok na nerušený pobyt v ní, právo na chudinské zaopatření a zaopatření ve stáří. Na jednu stranu se zdá toto řešení jako efektivní - obce by se tak zbavily jedinců, mezi které by, kromě nepřizpůsobivých občanů, primárně jistě

patřili i bezdomovci. Na druhou stranu působí přinejmenším krátkozrakým dojmem - nikdo už neřeší, co by obce dělaly s občany, kteří se jim „vrátí“ zpátky. (Křištof, 2011).

Jedním z řešení se zdá být program, který úspěšně funguje v Německu, konkrétně v Mnichově. Zdejší bytový úřad spočítal, že pokud obyvatel bytu dluží tři měsíce na nájemném, je pro stát následně sedmkrát nákladnější dostat tuto osobu zpět do bytu, než s ním vzniklou situaci neřešit například za pomoci splátkového kalendáře (Dlouhá, 2013).

Ve Vídni funguje obdobný projekt. Jestliže hrozí kvůli exekuci vystěhování z bytu, tamní soud automaticky uvědomí sociální úřad a vyžádá si konkrétní návrh na řešení vzniklé situace. Třem čtvrtinám z celkového počtu osob dlužících na nájemném se podaří bydlení udržet (Brusová, 2013).

3.2 Zákonný nárok bezdomovců na sociální zabezpečení

V dřívějších dobách skýtaly lidem bez domova a chudině pomocnou ruku především církevní a dobrovolné spolky pomoci, které umožňovaly přechodný nocleh a něco málo jídla. Vysloveně v zákonných úpravách tato činnost však uvedena nebyla. Nyní je situace poněkud jednodušší, protože právo na sociální zabezpečení všem občanům zaručuje zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení. Jde o jedinou právní normu, která se týká osob již sociálně vyloučených, nebo kterým takové vyloučení teprve hrozí. V tomto zákoně je přímo zakotvena péče „o občany, kteří potřebují zvláštní pomoc a o občany společensky nepřizpůsobivé“.

Dalším opěrným bodem je zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti. V případě, že občan nesplňuje podmínky pro poskytnutí dávek sociální péče, a hrozí mu vážná újma na zdraví, může být poskytnuta pomoc v nezbytném rozsahu, a to formou věcné nebo peněžité dávky, popřípadě služby sociální péče.

Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi zastává ochrannou funkci před vznikem chudoby. Pokud taková situace nastane, pak jde především primárně o snahu zabránit sociálnímu vyloučení a sekundárně o návrat takových osob zpět do společnosti. Tento zákon je z hlediska pomoci bezdomovců považován za klíčový. Osoby sociálně vyloučené jsou automaticky považovány za osoby v hmotné nouzi. Zákon uvádí dvě hlavní dávky, na které mají bezdomovci nárok. Jde o příspěvek na živobytí a mimořádnou okamžitou pomoc. Mimořádná okamžitá pomoc je mimo jiné určena právě bezdomovcům jako osobám ohroženým sociálním vyloučením.

Zákon č. 110/2006 Sb. o životním minimu. Životní minimum je složeno ze dvou částek. Jedná se o částku potřebnou k zajištění výživy a ostatních základních potřeb občana a dále o částku potřebnou k zajištění nezbytných nákladů na domácnost. Bezdomovci mají nárok právě na dávky potřebné k zajištění základních potřeb.

3.3 Potřeby zdravotní péče

Tato problematika je úzce provázána se stávající zdravotní politikou a ekonomikou. V souvislosti se sociální exkluzí skupin obyvatel, které potřebují zdravotní péči, se v ČR na bezdomovce většinou pohlíží jako na skupinu, která by snad na zdravotní ošetření ani neměla nárok, na rozdíl od jiných sociálně slabých skupin. Přitom právě zdravotní stav bezdomovců je mnohdy vážnější než u ostatní populace. Barták (2005) poukazuje na vyšší výskyt nemocí kožních a respiračních, nemocí oběhové soustavy, chronických onemocnění, výjimku netvoří ani nakažlivé choroby a často se objevující problémy s duševním zdravím.

Poskytování zdravotní péče bezdomovcům s sebou ovšem přináší komplikace s financováním služeb samotných. V rámci zákonného pojetí se jedná o zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, který konkretizuje pravidla v oblasti zdravotnictví. V tomto případě je zásadní právo občana na poskytování zdravotní péče. Zákon č. 550/1991 Sb. o všeobecném zdravotním pojištění je již specifitější co do výčtu osob, na které se zákon přímo vztahuje, přičemž jsou tyto osoby označeny za pojištěnce. Tento zákon se vztahuje i na bezdomovce. Jestliže ovšem pojištěnec neplní svou povinnost a pojistné neplatí, pojišťovna poté požaduje penále, ale ze zákona nesmí odmítnout plnění úhrady zdravotní péče (Hradecký, 2006).

V praxi se tento rozpor řeší několika málo ordinacemi v ČR, které jsou specializované přímo na bezdomovce. Dále se jedná o vzájemnou spolupráci neziskových organizací a lékařů s různými specializacemi nebo jen neformálními dohodami s lékaři odbornými.

3.4 Pracovní příležitosti

Právo na zaměstnání nám v ČR zaručuje Listina základních práv a svobod, která garantuje že: „každý má právo získávat prostředky pro své životní potřeby. V případě, že občan nemůže bez své viny toto právo vykonávat, stát nabízí přiměřené hmotné zajištění.

Konkrétní podmínky stanoví zákon o zaměstnanosti č. 435/2004 Sb. Kromě uvedení jména a příjmení a dalších náležitostí je třeba sdělit i bydliště, které je právě v případě bezdomovců většinou problematické.

Vezmeme-li v potaz zhruba 10% nezaměstnanost v ČR, pak zkušenosti s dlouhodobou nezaměstnaností má polovina nezaměstnaných, opakovaná nezaměstnanost se týká skoro dvou třetin z nich a čtvrtina úplných domácností se v minulosti již setkala s nezaměstnaností více členů rodiny (Sirovátka, 2004). Prudký a Šmídová (2010) dávají k porovnání nezaměstnanost s bezdomoveckou populací, přičemž tento problém se týká více než 70 % osob bez domova.

Jestliže dáme do souvislosti informaci Sirovátky (2004) o stupňování vyloučení určitých skupin osob na trhu práce v ČR a lidské zdroje, potom můžeme jako komponenty mající zásadní vliv uvést nízkou úroveň dosaženého vzdělání, vyšší věk, zdravotní handicap a etnickou příslušnost. Výše uvedené skutečnosti nám tak mohou rozšířit okolnosti způsobující možné bezdomovectví.

V případě vzdělání nejde jen o nízký stupeň samotného vzdělání, ale svou roli hrají i další skutečnosti: malá nebo dokonce žádná praxe, nulová flexibilita, nedostatečné pracovní dovednosti a návyky.

Srovnáme-li situaci v ČR se situací např. ve Velké Británii, zjistíme, že: „lidé bez kvalifikace jsou vystaveni pětikrát většímu riziku ztráty zaměstnání“ (Giddens, 2001, cit. dle Sirovátka, s. 61, 2004).

Řešení v boji s touto problematikou nabízí v ČR tzv. podporované zaměstnání. Jde o formu pomoci občanského sdružení Naděje, přičemž jedinou podmínkou zůstává registrace na Úřadu práce (dále jen ÚP). Do tohoto programu se klienti dostanou až po zvládnutí krátkodobých brigád především v oblasti pomocných stavebních prací. Poté, co klienti získají základní pracovní návyky, pomáhá sdružení se získáním trvalého zaměstnání. Bohužel stále silně diskriminovanou skupinou na trhu práce zůstávají lidé těsně před důchodem, důchodci a lidé vyučení v oborech, kde se těžko hledá další uplatnění (FEANTSA, 2003).

Dalším důležitým aspektem je aktivní politika zaměstnanosti, která by ovšem měla zohledňovat nejen potřeby zaměstnavatelů a ÚP, ale i samotných bezdomovců.

4. BEZDOMOVECTVÍ A SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA

Tento vědní obor je velmi nápomocen v řešení otázek fenoménu, jako je bezdomovectví. Sociální pedagogika má podle Erlera (1993, cit. dle Bakošová, 2008, s. 55) „vést lidi tak, aby byli schopní samostatně se rozhodovat a zodpovědně konat, umožnit lidem konstruktivně řešit situace, vyrovnávat společenské deficity, otevřít přístup ke svobodě.“ Většinou se rozlišují dvě roviny: cíle mohou být individuální, které jsou zaměřeny na jedince, hledání jeho identity, zlepšení životních podmínek dotyčného, rozvíjení zodpovědnosti a samostatnosti, vyšších hodnot apod. Druhým cílem je potom rovina společenská.

Sociální pedagogiku můžeme tedy v užším slova smyslu také tedy chápat jako sociální pomoc. Schilling (1999, cit. Dle Bakošová, 2008) vnímá jako pomoc péči o ty jedince, kteří v některých situacích nebo fázích života nejsou schopni starat se o své záležitosti. Sociální pomoc Schilling dělí do tří kategorií:

- primární - pomoc jedinci, rozvoj osobnosti,
- sekundární - prevence,
- terciární - dodatečná pomoc.

K jednotlivým systémům pomoci patří odborné vedení, odborné provázení, poradenství a terapie. Bezdomovce jsme v první kapitole definovali jako jedince bez přístřeší nad hlavou, jako jedince, který ztratil své zázemí. Z tohoto úhlu pohledu pak bude pomoc těmto lidem spíše dodatečná, tedy z kategorie terciární pomoci. V naší práci se budeme snažit zjistit, jak je to i s dalšími dvěma kategoriemi – jak vnímají bezdomovci možnosti pomoci, jakým způsobem se pracuje na rozvoji jejich osobnosti, je pomoc, která je jim poskytována, spíše terciární, nebo primární? Zamýšlet se budeme také nad tím, jak je to s prevencí. Zajímat nás bude opět pohled jak bezdomovců, tak i sociálních pracovníků, kteří s bezdomovci pracují.

4.1 Metody sociálně-pedagogické pomoci

Jednotlivé typy pomoci mohou být zacílené na jednotlivce, skupiny, nebo pracovní společenství. Pochopitelně ne vždy můžeme použít při práci s jedincem všechny z nich. To, kterou metodu zvolíme, závisí především na dobré diagnostice situace a zkušenosti. Metody sociálně-pedagogické pomoci podle Bakošové (2008) jsou následující:

1. Kompenzace nevhodných podnětů - náhrada chybějících podnětů. Úskalím je hrozba manipulace.
2. Posílení vlastní kompetence - vychází se z rozboru životního stylu jedince. Cílem je dovést jedince ke zjištění, že on sám je tvůrcem vlastního osudu, zodpovědnost za jeho život spočívá na něm, nikoliv např. na okolí.
3. Plánování pozitivní perspektivy - možná změna návyků, přesvědčení.
4. Podpora orientovaná na seberealizaci - seberealizace vede k osobní spokojenosti.
5. Výchovné a sociální poradenství - východiskem je psychologické poradenství.
6. Preventivní metody - prevence může být primární (s cílem snížit pravděpodobnost vzniku problému - osvěta, vzdělávání atd.), sekundární (práce s rizikovými skupinami) a terciární (např. terénní práce s poškozenou rodinou).
7. Konzultační aktivity - odborné informace může poskytovat např. právník, psycholog, sociální pracovník.
8. Supervize - zásah, který zabraňuje prohlubování problému.

V naší práci se pokusíme mimo jiné zmapovat, jaké formy pomoci se bezdomovcům dostává – které jsou účinné, které méně, které naopak chybí, i když by bylo žádoucí, aby bylo bezdomovcům pomoci. Vycházet budeme především z informací získaných dotazníky.

4.2 Sociální práce s bezdomovcem jako s klientem

Pohlížíme-li z odborného hlediska na člověka, většinou pracujeme s tzv. bio-psycho-sociálním modelem. Všechny tři složky jsou pro člověka podstatné a měly by být v určité rovnováze. Společnost jedince ovlivňuje a také na něj do určité míry tlačí. Socializace je proces, který jedince provází po celý jeho život.

Společnost má zájem, aby socializace probíhala bez překážek. Úkolem sociální práce je pak podle Klapilové (1996) socializace a resocializace jedinců, skupin a komunit. V souvislosti s bezdomovci jako individuálními klienty můžeme rozlišit celkem 5 etap:

1. Sociální evidence - seznámení se s klientem a jeho sociálním problémem. Seznámení probíhá dvěma způsoby, kdy klient vyhledá sociálního pracovníka, nebo naopak.

2. Diagnostika - zjišťování a hledání příčin, které vedly ke vzniku sociálního problému. Výsledkem je stanovení sociální diagnózy. Na té se kromě sociálního pracovníka může podílet např. psycholog, lékař, právník apod.
3. Řešení a plán sociální terapie - vychází se z pozitivních vlastností klienta a dalších faktorů, které by mohly vést k aktivizaci socializace. Důležité je motivovat klienta k aktivní spolupráci.
4. Sociální terapie: nejnáročnější fáze. Základem je terapeutický rozhovor. Jeho cílem je objektivně rozebrat s klientem jeho sociální situaci a možnosti, jak ji napravit. Má vést k náhledu klienta na jeho životní situaci. Důležité je ocenění a podpora klienta. Sociální pracovník nesmí klienta posuzovat a musí mu dát prostor k vyjádření jeho vidění situace.
5. Ověřování výsledků sociálně výchovné terapie: výsledky terapie mohou být různé. Může dojít k úpravě prostředí klienta, k vyřešení jeho sociální situace (vyřešení může být částečné, nebo kompletní), spolupráce však může být i pro nezájem klienta ukončena.

Ne vždy jsou výsledky sociální práce ihned vidět. Hlavní význam této činnosti spočívá především v prevenci.

Sociální služby procházejí posledními roky velkými změnami. V centru zájmu stojí především klient, jeho práva, možnosti. Každá organizace se řídí standardy, které jsou transparentní a jsou koncipovány s ohledem na klienta. S klienty bývá sepsován individuální plán, který bývá měněn a je klíčový pro práci s klientem. V našem výzkumu jsme se tedy zaměřili také na to, jakým způsobem probíhá konkrétní práce s klientem. Jaké zkušenosti a vědomosti sociální pracovníci využívají, co vnímají jako největší překážky či úskalí, kde vidí potenciální možnosti další péče a pomoci, co chybí, čeho se nedostává.

5. BRNĚNSKÉ INSTITUCE SOCIÁLNÍ PREVENCE A JEJICH VYUŽITÍ

V ČR je momentálně 40.000 bezdomovců, konkrétně zjevného a skrytého typu, přičemž potencionální bezdomovectví hrozí až 100.000 osobám. Navzdory všem přijatým opatřením se dá říci, že bezdomovectví se opravdu stává sociálním fenoménem, přičemž nejvíce ohroženou skupinou jsou v posledních letech osoby starší 60 let. Srovnáme-li nárůst bezdomovectví přímo ve městě Brně, tak od roku 2000 do roku 2010 vzrostl jejich počet téměř o jednu třetinu. Jak už jsme několikrát zmínili dříve, problémy bezdomovců se týkají kromě jiného základní zdravotní péče, poskytování sociálních služeb, kdy jako nejpálčivější problém se jeví absence bydlení (MPSV, 2014).

Tab. 2 Sčítání bezdomovců sociálními pracovníky ve městě Brně

Rok evidence	2000	2005	2010
Počet klientů	2.291	2.832	3.391

Zdroj: Baláš (2010)

Právě otázkou bydlení se zabývá projekt „Noc venku“. První ročník proběhl v roce 2012 v Ostravě. O rok později se již jednalo o celostátní akci, do které se zapojilo 8 měst českých, mezi něž patřilo i Brno a 1 město slovenské. Podstatou této akce je především vyjádření solidarity s lidmi bez přístřeší. Účastníci tak mají možnost si vyzkoušet, jaké to je, strávit noc venku bez střechy nad hlavou, jen s nejnужnějšími věcmi v podobě oblečení, spacáku a karimatky. Každý ze zúčastněných musí formou vstupného přinést věci v hodnotě 50,- Kč, jako jsou paštiky, konzervy, těstoviny, rýže, nebo hygienické potřeby. Navzdory výše uvedené výbavě vydrželo do chladných ranních hodin pouze 25 odvážlivců, včetně pracovníků charity (Zdražil, 2013).

5.1 Noční krizové centrum

Jak už název napovídá, jde o nejzákladnější a zároveň i nejjednodušší poskytnutí pomoci. Tato krizová centra jsou nelůžková zařízení poskytující azyl osobám, které nemají zajištěny ani minimální podmínky pro přežití zejména v zimním období. Smyslem je možnost využití nočního pobytu a poskytnutí základní péče těm, kteří nechtějí využívat

sociální zařízení vyššího typu. Přenocování se děje na společenské místnosti, která je vybavena pouze židlemi a stoly, k dispozici je WC a umyvadlo. Na druhou stranu jde o bezplatné zařízení. I zde se ale sociální kurátoři snaží o intenzivní intervenci - poskytují informace, zprostředkovávají služby nutné k řešení krizové situace klientů. V případě, že klient nemá zájem o kontakt se sociálním kurátorem, je pobyt v tomto zařízení omezen na maximálně 7 dní. Jedinou výjimkou jsou osoby, které jsou osamělé a chybí jim základní životní orientace nebo žijí v naprosto nelidských podmínkách. Tyto osoby zde potom mohou zůstat na základě písemného doporučení kurátora (Magistrát města Brna, 2013).

5.2 Noclehárny a azylové domy

Město Brno disponuje 5 noclehárnami a 9 azylovými domy, přičemž se jedná o zařízení dostupná jak pro muže, tak pro ženy. Rozdíl mezi těmito dvěma zařízeními spočívá především v nabídce služeb. Noclehárna je určena pouze pro přespání se základním hygienickým servisem, jednoduchým stravováním a možností výměny prádla. Azylový dům slouží pro střednědobé ubytování osob, které jsou ohroženy sociálním vyloučením. Pro pobyt v azylovém domě je nutné písemné doporučení sociálního kurátora. Tito pracovníci se podílí formou intenzivní spolupráce s těmito osobami, včetně jejich zapojení do pracovní terapie. Jedná se v podstatě o režimové zařízení s možností celodenního pobytu. Poplatek za pobyt se pohybuje v rozmezí od 0,- do 80,- Kč za noc a lůžko. Je na posouzení kurátora, v jaké skutečné sociální situaci se klient nachází. Jestliže se dotyčná osoba podílí např. na úklidových pracích v rámci pracovní terapie, je možný jeho pobyt v azylovém domě bez poplatku (Magistrát města Brna, 2013).

5.3 Dům sociální prevence

Jde o třístupňový model motivačního ubytování v rámci azylového domu, který v Brně funguje od roku 2002. Jedná se o režimové zařízení s intervencí sociálních kurátorů, přičemž důraz je kladen na individualitu klientů a jeho chod je zajišťován následujícími službami:

- noclehárna pro muže a ženy,
- ubytovna pro muže a ženy,
- bytové jednotky,
- denní pobytové centrum,
- noční krizové centrum.

Na prvním pomyslném stupni tak stojí noclehárna, následuje ubytovna a na konci resocializačního programu jsou bytové jednotky. Všechny tři typy ubytování jsou možné jen na základě písemného doporučení sociálního kurátora.

Noclehárna je odděleného typu, zvláště pro muže a zvláště pro ženy, obě však mají společenskou místnost s televizí a možností ohřevu vlastního jídla. Přítomen je kvalifikovaný personál, který mimo jiné posuzuje sociální situaci jednotlivých klientů, od které se posléze odvíjí poplatek za lůžko na jednu noc ve výši 0,- až 50,- Kč.

Druhým stupněm je ubytovna, přičemž jde o termínované ubytování zpravidla v délce jednoho roku. Podmínkou je pracovní poměr ubytovaných nebo jiný stálý prokazatelný příjem, popř. zařazení v resocializačním programu. Oproti noclehně nabízí ubytovna 10 dvoulůžkových pokojů pro muže a 1 třílůžkový pokoj pro ženy, možnost vlastního vaření a opět společenskou místnost s televizí. Poplatek je 0,- Kč nebo 80,- Kč za noc/ lůžko podle sociální situace klienta.

Bytové jednotky jsou poslední „zastávkou“ před možností získání vlastního bydlení. Zde se již předpokládá schopnost vedení samostatné domácnosti, zapojení do pracovního procesu. Může jít o jednotlivce, páry či rodiny s dětmi, kteří mají pevné sociální vazby a vztahy. V rámci bytových jednotek je nabízeno samostatné ubytování, lůžkoviny, možnost vaření a praní, sociální zařízení s koupelnou a v případě potřeby dětské postýlky. Poplatek za služby se pohybuje od 60,- do 90,- Kč. Jedná se o termínované ubytování v maximální délce jednoho roku.

Společným cílem všech výše zmiňovaných zařízení je najít východisko z krizové situace a připravit klienty k převzetí odpovědnosti za svoje chování, které je základním odrazovým můstkem pro získání vhodného bydlení a konečně návratu do běžného života.

Princip fungování nočního krizového centra jsme si popsali samostatně v kapitole 5.1. Denní pobytové centrum se v tomto případě nachází v suterénu azylového domu a je k užívání pro klienty ubytované na zdejší noclehně. K dispozici je místnost s televizí, knihovna, společenské hry, sociální zařízení a možnost uvaření teplých jídel (Magistrát města Brna, 2013).

5.4 Středisko osobní hygieny

Zvláštním typem, bez poplatku za služby a pobyt, je sociální zařízení určené pro osobní hygienu, dezinfekci a dezinsekcí osob. Cílem je snížit především zdravotní rizika v případě zjištění kožního onemocnění, popř. epidemických nákaz.

V případě zjištění nakažlivého kožního onemocnění jakým je třeba svrab je postup následující:

- návštěva odborného lékaře
- aplikace léčiv
- poskytnutí ústavního prádla

Jak významná je tato činnost ukazuje Zpráva brněnského Odboru sociální prevence a pomoci za rok 2013, která uvádí, že v roce 2012 prošlo tímto zařízením 5549 osob (Magistrát města Brna, 2013).

5.5 Sociální kurátoři

Hlavním úkolem sociálních kurátorů obecně je především nabídka pomoci a cílená péče o ty, kteří se již stali extrémně sociálně vyloučenými, nebo kterým bezprostředně toto vyloučení ze společnosti hrozí. Jedná se především o bezdomovce, lidi se současnou či dřívější zkušeností s vězením, mladé dospělé po ukončení ústavní výchovy po dosažení zletilosti, osoby s některou z forem závislostí a další skupiny osob. Kurátorská činnost je nejen poradenská a terapeutická, ale i terénní.

Přehled činností sociálních kurátorů

Jak vyplývá ze Zprávy o činnosti Oddělení sociální prevence a pomoci Magistrátu města Brna za rok 2013, provozuje toto oddělení dva základní směry činností a to kontaktní s klientem, který vyžaduje danou péči nebo pomoc a oblast koncepčně analytickou.

a) Servis pro cílenou skupinu lidí

Sociální kurátoři jsou schopni zabezpečit celkové sociální poradenství včetně terapeutické individuální péče a pomoci lidem, kteří se na ně obrátí s konkrétními

životními nesnázemi. Sociální služby kurátorů jsou pro klienty obohaceny i specializovaným právním poradenstvím, které řeší především vzniklé dluhy a exekuce.

- Zajištění základních potřeb pro lidi v nouzi - umožňují a řídí činnost bazálních, tedy základních potřeb lidí, kteří tuto péči potřebují. Jedná se především o poskytnutí základního oblečení, možnost osobní hygieny, možnost vyprání si nošených svršků.
- Depistážní činnost a realizace kontinuální sociální práce - včasné vyhledávají zdroje, které daný stav jedince způsobují a aplikují souvislou sociální aktivitu, jako je i sociální činnost s osobami ve výkonu vazby či trestu odnětí svobody. Jejich činnost spočívá v objevování a v přecházení do kontaktu s osobami, které žijí přímo na ulici, squatech, vagónových soupravách či opuštěných zahradních koloniích a kteří z nejrůznějších příčin nejsou schopni si tuto pomoc osobně vyhledat a zajistit. Svoji pomoc nabízejí a v případě zájmu aplikují na osoby v přímém výkonu trestu i ve vazbě, na osoby bezprostředně po opuštění věznice, kdy kurátorská práce spočívá v pomoci těmto lidem se snáze a rychleji začlenit do společnosti a mít možnost existence ve standardním životním koloběhu.
- Pracovní terapie – kurátoři skýtají svým svěřencům i možnost pracovní terapie včetně protidrogové sociální práce. Byly vybudovány a aktivovány různé kluby zastřešeny právě oddělením sociální prevence, kde si mohou společensky vyloučení lidé různými všedními i nevšedními činnostmi, připomenout svou potřebnost ve společnosti ale také se duševně odreagovat. Důležitým bodem je i hromadná účast a práce klientů na společném díle, kde je cílem navazovat kontakt a běžnou komunikaci s ostatními.
- Azylové bydlení - je dílčí částí v širším smyslu terapeutických procesů a činností s lidmi v sociální nouzi. Jak funguje Dům sociální prevence, jsme si již vysvětlili v kapitole 5.3.

b) Sféra koncepčně analytická

Oddělení sociální prevence a pomoci města Brna, při řešení těžkých životních situací klientů, spolupracuje s dalšími správními úřady, včetně probační a mediační služby, vězeňské služby a ostatními samosprávnými celky. Z předchozího je tedy vidno, že tento kurátorský kabinet dělí, v přístupu k činnosti s účelovou kategorií lidí, tři zásadní okruhy činnosti: bazální sociální péči, poradenskou činnost a terapeutickou činnost. Aktivita kurátorů sociální prevence a pomoci však tímto nekončí, jsou vytvářeny různé projekty

pomoci, jako jsou dobrovolné, veřejné sbírky ošacení, jídla či rozšiřování azylových prostorů k možnému ubytování lidí bez domova. Dále je informována i široká veřejnost ať prostřednictvím médií nebo různých přednášek a konferencí na výše uvedená témata, z důvodu finanční ale i materiální podpory pro lidi v sociální nouzi. Díky těmto službám jsou sociální kurátoři schopni uvedeným skupinám klientů poskytnout odpovídající péči, oporu a možné východisko z nelehké životní situace.

Mezi základní problémy snižující výslednou efektivitu terapeutické práce s cílovou skupinou patří absence systému sociálního zaměstnávání a prolnutí bydlení z bydlení sociálního do bydlení samostatného. Samozřejmě, že v tomto případě se jedná především o problematiku v ekonomické sféře, čemuž odpovídá i dlouhodobá trajektorie řešení. Možnosti běžného bydlení jsou tak bohužel velice těžko dostupné i pro klienty, kteří úspěšně projdou celým resocializačním programem.

Z výše uvedené zprávy dále vyplývá, že dlouhodobým problémem, který se nedaří řešit na uspokojivé úrovni je absence zařízení pro klienty s duální sociální diagnózou (např. bezdomovec - vozíčkář, důchodce - alkoholik apod.). Neméně tíživá situace je i u klientů, kteří, například po propuštění z nemocnice, nedisponují finančními prostředky nutnými k zajištění svých bazálních sociálních potřeb. Většinou se jedná o důchodce, kteří nemají žádné zázemí a navíc ani nárok na vyplácení starobního důchodu. Řešení se nabízí v podobě realizace zařízení typu Domova se zvláštním režimem, který je ovšem stále ještě ve fázích příprav.

V předchozích dvou kapitolách jsme se pokusili zmapovat situaci bezdomovců v České republice, blíže ve městě Brně, kde byl také prováděn náš výzkum. Přiblížili jsme si, jak probíhá sociální práce a pomoc v praxi, jaké jsou možnosti, jak vypadá přístup naší společnosti k této minoritní skupině obyvatel. Ve výzkumné části se budeme zabývat tím, jak situaci vidí sami bezdomovci. Co potřebují, jak se jim žádané pomoci dostává. Pokusíme se také srovnat obě zúčastněné strany – tj. poskytovatele služeb, zastoupené sociálními pracovníky – a uživatele služeb, eventuálně potřebné, bezdomovce, kteří ani sociální síť nevyužívají, nebo velmi málo. V neposlední řadě se zamyslíme nad tím, jaká je situace týkající se bezdomovectví a řešení tohoto sociálního problému – co pomáhá, co chybí, kde vidíme silné a slabé stránky, případně co v dané oblasti chybí a my vnímáme jako hlavní nedostatek.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6. VÝZKUM

V teoretické části jsme představili problematiku bezdomovectví. Zabývali jsme se tím, jak jsou pojmy bezdomovec a bezdomovectví definovány. Přiblížili jsme si hlavní příčiny bezdomovectví, stejně jako pohled společnosti na tyto jedince. Popsali jsme hlavní potřeby těchto jedinců. Na dané téma jsme pohlíželi z hlediska sociální pedagogiky. Zajímalo nás, jaké možnosti v této oblasti sociální pedagogika nabízí, které jsou využívány, jakým způsobem dochází k propojení teorie a praxe. V závěru jsme se také zabývali situací bezdomovců v našem státě a následně i detailněji ve městě Brně, kde byl prováděn náš výzkum.

Cílem výzkumu bylo zmapování situace bezdomovců v Brně, respektive náhled na to, jak situaci vnímají oslovení bezdomovci a sociální pracovníci, kteří jsou v této oblasti angažováni. V rámci možností jsme se také pokusili srovnat bezdomovce, kteří využívají služeb města Brna, a jedince, kteří žijí na ulici. Závěry našeho výzkumu pochopitelně budou mít omezenou validitu a reliabilitu, neboť nebylo v našich silách získat reprezentativní vzorek.

Ze získaných dat jsme se pokusili vyvodit určité závěry. Zamýšleli jsme se nad tím, zda je nabídka pomoci bezdomovcům optimální a jakým způsobem jsou využívány poznatky a techniky sociální pedagogiky. Pokusili jsme se formulovat, v čem vnímáme silné stránky a smysluplnost počínání organizací či jednotlivců pracujících s bezdomovci, a kde naopak vidíme určité nedostatky, či možnosti dalšího působení.

6.1 Koncept výzkumu

Výzkum jsme koncipovali jako kvalitativní, explorativní. Kvalitativní výzkum umožňuje podrobit zkoumané téma hlubšímu pohledu, sledovat vybrané jevy v jejich komplexnosti a vzájemné provázanosti. Jak však upozorňuje Ferjenčík (2000), u tohoto typu výzkumu musíme počítat s nižší validitou (platností) a reliabilitou (spolehlivostí) vyvozených závěrů. Kvalitativní výzkum podle Silvermana (2005, s. 25) je vhodné používat tam, kde se chceme v první řadě seznámit s prostředím předtím, než začne „seriózní výběr vzorku a počítání“. Singleton et al. (1998, cit. dle Silverman, 2005) ztotožňuje kvalitativní nebo terénní výzkum s explorací a popisem a schvaluje jeho využití tam, kde se o zkoumaném tématu ví poměrně málo.

Vzhledem k tomu, že jsme naši studii pojali spíše jako sondu do dané problematiky, zvolili jsme právě z výše uvedených důvodů tento typ výzkumu. Jsme si vědomi toho, že ze získaných a analyzovaných dat není možné činit obecně platné závěry.

Abychom reliabilitu a validitu výzkumu zvýšili, snažili jsme se získat data pokud možno z co největšího zkoumaného vzorku. Také co se týče sociálních pracovníků, kteří pracují právě s touto cílovou skupinou, oslovili jsme více organizací, abychom získali co nejširší a nejrozmanitější pohled na to, jak situace bezdomovců vypadá, o čem referují, co potřebují a jak tedy problematiku vidí ti, kteří jsou s nimi v každodenním, nebo velice častém kontaktu.

Většinu respondentů byly administrovány dotazníky, s některými bylo možné provádět ještě doplňkové rozhovory. V tomto případě bylo opět možné zvýšit reliabilitu – kromě strohých údajů vyplněných v dotaznících jsme měli možnost pozorovat jedince při rozhovoru, všimnout si např. tónu hlasu, pomlky, gest apod. Rozhovory byly nahrávány a později přepisovány. Rozhovory byly prováděny s respondenty v prostředí pro ně známém, dbali jsme na eliminaci rušivých faktorů (stres, časový tlak, bylo-li to možné, navázání dobrého kontaktu, domluva na vedení rozhovoru apod.).

6.2 Výzkumný vzorek

Výzkumný vzorek můžeme rozdělit do tří pomyslných částí. Jednu, nejpočetnější skupinu, tvořili bezdomovci z brněnského azylového domu. Jedná se spíše o noclehárnu – zájemci o ubytování sem mohou přijít nejpozději v osm hodin večer a v osm hodin ráno musí zase odejít. Za nocleh platí maximálně padesát korun. Výhodou je, že sem mohou zájemci přijít a ubytování je jim poskytnuto i v případě, že nemají doporučení kurátora.

Podářilo se nám navázat dobrý kontakt s pracovníky tohoto azylového domu. Díky nim tedy bylo možné získat i důvěru jednotlivých respondentů-bezdomovců, kteří ochotně vyplňovali dotazníky a byli svolní i k dalším, doplňujícím rozhovorům.

Další skupinu tvoří bezdomovci, kteří žijí na ulici, organizace poskytující sociální pomoc využívají pouze omezeně, nahodile, nebo vůbec. S těmito jedinci bylo navazování kontaktu obtížnější. Často se jedná o osoby, které naprosto ztratily zájem o společnost, drží se pohromadě ve velmi uzavřených skupinách, do nichž není pouštěn nikdo zvenčí. Získat jejich důvěru a ochotu spolupracovat bylo velmi náročné. Do značné míry pomohla

obeznámenost terénu i dřívější styk v rámci výkonu profese, tj. práce u Policie České republiky.

I když se povedlo získat osoby z této druhé skupiny pro spolupráci, ne vždy bylo výsledkem možné použít. Někdy se respondenti uprostřed rozhovoru rozhodli dále nepokračovat, nebo jejich odpovědi byly úsečné, případně byly doprovázeny velkou neochotou. Získaná data byla tak často minimální a nebylo je možné pro náš výzkum dále použít. Takto získaná data jsme tedy vyřadili a dále s nimi nepracovali.

Poslední skupinu dotazových tvoří pracovníci sociálních služeb. Byli jsme překvapeni vysokou mírou ochoty, ale také profesionality dotyčných. Z dotazníků i rozhovorů bylo zřejmé, že se jedná o jedince vykonávající své povolání s elánem a velkým odhodláním a úsilím. Vycházeli nám vstříc, spolupráce byla velmi dobrá. Dotazníky, a následně i doplňující rozhovory, byly vedeny s dvěma sociálními pracovníci azylového domu (SP1 a SP4), jednou psycholožkou pracující v manželské poradně v Brně (SP2) a jednou sociální pracovnící z oddělení sociální prevence (SP3). Rozhodli jsme se pracovat pouze s menším vzorkem těchto osob, neboť především jsme se v našem výzkumu zaměřovali na osoby, o nichž pojednává tato bakalářská práce, tj. na bezdomovce. Data získaná od pracovníků ze sociálních služeb jsme využili jako možnost srovnávání s údaji, které jsme získali od klientů-bezdomovců. Cenné pro nás také byly jejich podněty a nápady týkající se toho, co vnímají jako potřebné a nedostatečné v této oblasti.

Přehled výzkumného vzorku (konkrétně skupiny bezdomovců) zachycuje níže uvedená tabulka č. 3. Jelikož náš výzkum nebyl koncipován jako kvantitativní, od jednotlivých respondentů jsme získávali pouze základní osobní údaje – tj. věk, pohlaví a dosažené vzdělání. Vzhledem k získaným údajům jsme také přidali další dvě kategorie v návaznosti na to, co jsme ve výzkumu sledovali. Do tabulky jsme tedy také zaznamenali, zda dotyční měli předtím, než přišli o střechu nad hlavou, potíže s alkoholem a problémy majetkové (např. vlivem ztráty zaměstnání, rozchodu). Bezdomovci oslovení na ulici (přebývající na lavičce, na hlavním nádraží, vagónech na nádraží apod.) jsou v tabulce označeni zkratkou ZO16 - ZO21, bezdomovci z azylového domu v rozmezí ZO1 - ZO15.

Tab. 3 Charakteristika zkoumaných osob

ZO	Pohlaví	Věk	Vzdělání	Alkohol	Práce/vztah
ZO1	M	61	SŠ	Ne	Ano
ZO2	Ž	27	ZŠ	Ne	Ano
ZO3	M	54	0	Ne	Ano
ZO4	M	59	ZŠ	Ano	Ne
ZO5	M	34	SŠ	Ano	Ne
ZO6	Ž	34	SŠ	Ne	Ano
ZO7	M	59	SŠ	Ne	Ano
ZO8	M	58	ZŠ	Ne	Ano
ZO9	M	42	SŠ	Ne	Ano
ZO10	M	41	SŠ	Ne	Ano
ZO11	M	27	ZŠ	Ano	Ne
ZO12	M	35	ZŠ	Ano	Ne
ZO13	M	26	ZŠ	Ano	Ne
ZO14	M	59	SŠ	Ano	Ano
ZO15	M	41	VOŠ	Ne	Ano
ZO16	M	47	ZŠ	Ano	Ano
ZO17	M	46	ZŠ	Ne	Ano
ZO18	Ž	35	ZŠ	Ne	Ne
ZO19	M	24	ZŠ	Ano	Ne
ZO20	M	68	ZŠ	Ne	Ano
ZO21	Ž	30	ZŠ	Ano	Ano

Zdroj: vlastní

Vysvětlivky: ZO (zkoumaná osoba), Pohlaví: M (muž), Ž (žena). Vzdelání: ZŠ (základní škola), SŠ (střední škola – např. střední odborné učiliště), VOŠ (vyšší odborná škola), 0 – nedokončené základní vzdělání

6.3 Postup výzkumu

S distribucí dotazníků jsme započali na podzim roku 2013. Vzhledem k tomu, že jsme výzkum koncipovali jako kvalitativní, prioritou pro nás byl nikoliv počet získaných dotazníků, ale dobrá spolupráce s respondenty, případně zařízením, v němž výzkum probíhal. Výzkum jsme prováděli v azylovém domě v Brně, který slouží především jako noclehárna. S distribucí dotazníků pomohly sociální pracovnice, jimž tamní bezdomovci důvěřují.

Složitější kooperace probíhala s dotazováním respondentů, kteří žijí na ulici. Bylo nutné je pro výzkum získat, vysvětlit jim, k čemu má dotazník sloužit. Výhodou byla osobní znalost některých z nich v rámci výkonu služby u Policie ČR. Přesto však nebylo v našich silách získat pro výzkum mnoho respondentů z této cílové skupiny, případně pokud se to podařilo, rozhovor často nebylo možné s nimi vést – v polovině rozhovoru ztratili např. zájem odpovídat, nebo nebyli v dobrém psychickém či zdravotním stavu. Bezdomovce, s nimiž se podařilo navázat spolupráci, jsme kontaktovali v lokalitách, kde se nejčastěji nacházejí – tj. prostředí kolem brněnského hlavního nádraží, Náměstí Svobody, obchodních center.

Zatímco u bezdomovců z azylového domu jsme ponechali formuláře s dotazníky u sociálních pracovníků, které je následně distribuovaly jimi zvoleným respondentům, kteří je pak již sami vyplňovali a poté odevzdali opět těmto sociálním pracovníkům, v případě bezdomovců z ulice jsme se s nimi domluvili na čase interview, nebo jsme je oslovili rovnou a otázky z dotazníku jsme jim pokládali a jejich odpovědi zaznamenávali do formuláře dotazníku. V případě nejasností jsme tak měli i možnost se na některé okolnosti dále doptat, což vnímáme jako pozitivní a cenné.

Poslední skupinou dotazovaných byly sociální pracovníce. Rozhodli jsme se zachytit širší pohled na problematiku bezdomovectví, a tak jsme oslovili jak sociální pracovníce z azylového domu (konkrétně se jednalo o noclehárnu a azylový dům pro matky s dětmi), tak i psycholožku z manželské poradny, která přichází do styku jak s lidmi, kteří o střechu nad hlavou přišli, či jim tato situace hrozí, a stejně tak pracuje i s rodinami, které se s tímto problémem potýkají. Posledním respondentem pak byla sociální pracovníce z oddělení sociální prevence na Městském úřadu v Brně, která se také při své práci se situací kolem bezdomovectví setkává poměrně často, navíc v minulosti pracovala v azylovém domě v Brně.

Formulace výzkumných otázek vycházela z cíle naší práce, tj. zjištění, proč se respondenti bez přístřeší a dále, jaká pomoc je pro ně k dispozici (konkrétně ve městě Brně, kde byl výzkum prováděn). Otázky pro bezdomovce jsme formulovali na základě výše uvedených teorií. Sestavenou baterii dotazů jsme potom dále probírali se sociálními pracovníky – zajímalo nás, zda otázky umožní získat co nejvíce informací, jakou měrou otázky pokrývají potíže, s nimiž se bezdomovci potýkají, jak asi mohou na jednotlivé dotazy reagovat – tj. jak co nejcitlivěji dotazy položit. Otázky formulované v dotazníku byly otevřené, abychom mohli získat co nejvíce informací, abychom respondenty

nenaváděli k určitým odpovědím či abychom je neomezovali v možnosti zamyslet se nad jednotlivými dotazy.

Kromě dotazníku pro bezdomovce jsme vytvořili i dotazník pro sociální pracovníky. Ti nejprve tento dotazník zodpověděli a později s nimi byl prováděn rozhovor, kde jsme měli možnost některé informace doplnit, lépe si nechat přiblížit, co bylo odpověďmi myšleno apod. Doplňující rozhovor vnímáme jako velmi přínosný, neboť nám umožnil zorientovat se více v dané problematice, ujasnit si, jak situaci bezdomovců tyto pracovníci vnímají v celkovém pohledu.

Celkem jsme tedy vytvořili dva typy dotazníků. Jejich konkrétní podoba je k dispozici v Příloze I a v Příloze II.

6.4 Analýza dat

Jak jsme již uváděli, výzkum jsme koncipovali jako kvalitativní, pracovali jsme pomocí kvalitativní analýzy. Ta umožňuje podle Hendla (2005) kreativitu - nestrukturovaná kvalitativní data je možné významově uspořádat a propojit. Cílem je zachytit zajímavá témata a vztahy a navrhnout otázky.

Ke každé otázce z dotazníku (nebo v rámci polostrukturovaného rozhovoru, kde byla většina otázek dopředu daná) jsme shromáždili odpovědi od všech respondentů. V části 6.5 předkládáme ty, které nesou jedinečnou informaci, liší se od ostatních, přinášejí zajímavá fakta vzhledem ke zkoumaným jevům. Vynechali jsme shodné, opakující se odpovědi typu „Dobře“, „Občas“, „Dluhy“ apod.

Prostřednictvím odpovědí od respondentů jsme se snažili získat informaci k našim výzkumným otázkám. Na některé z nich jsme se ptali přímo sociálních pracovníků. Máme tak možnost srovnat, jak situaci vnímají bezdomovci a ti, kteří bezdomovcům pomáhají.

Dílčí otázky, kterými jsme se v naší práci zabývali, jsou následující:

- *Jaká je nejčastější příčina sociální a materiální nouze lidí bez domova?*
- *V jaké míře využívají bezdomovci projekty sociální pomoci a případně jaká je jejich spokojenost s výsledkem činnosti jednotlivých organizací?*
- *Je dostatečná nabídka a dostupnost projektů sociální pomoci ve městě Brně pro lidi postižené sociální exkluzí?*
- *Co především potřebují bezdomovci?*
- *Co potřebují sociální pracovníci, kteří pracují s bezdomovci, nebo jejich blízkými? Co vnímají jako hlavní nedostatky v rámci sociální pomoci?*

Cílem naší práce bylo pokusit se najít odpovědi na tyto klíčové výzkumné otázky:

1. *Je pomoc bezdomovcům ve městě Brně dostatečná a jsou využívány všechny možnosti sociální pomoci?*
2. *Spočívají hlavní nedostatky sociální pomoci především v prevenci?*

6.5 Analýzy rozhovorů

Některé odpovědi respondentů jsou zaznamenány v Tab. 3 v části 6.2. Konkrétně se jedná o stručné shrnutí odpovědí na otázku, co je dle bezdomovců příčinou jejich situace, tedy toho, zda přišli o domov, bydlení. Jak je z tabulky patrné, 14 respondentů z celkového počtu 21 uvádí, že příčinou jejich situace je ztráta vztahu, nebo práce. Ptali jsme se také, zda mají dotyční potíže s alkoholem, nebo jinými drogami. Polovina respondentů odpověděla kladně. Je ale zřejmé, že z těchto údajů vzhledem k malému počtu respondentů není možné vyvozovat obecně platné závěry.

V této části bakalářské práce shrnujeme odpovědi na dílčí otázky formulované v předcházející podkapitole. Ve výčtu dodržujeme pořadí, v jakém byly jednotlivé otázky kladeny. Nejsou rozlišovány kategorie jednotlivých dotazovaných skupin, tj. v rámci jednotlivých výzkumných otázek jsou shromážděny všechny relevantní a významné odpovědi. Bezdomovci jsou označeni zkratkou ZO, pro sociální pracovníky a psychology jsme zvolili zkratku SP. Odpovědi jsou doslovnými citacemi, včetně případných gramatických chyb, volby slov, stylizace apod.

Otázky pro bezdomovce:***Jak jste měl dětství, jaké byly poměry ve vaší rodině?***

ZO1: dětství dobré, rodina úplná, otec inženýr, matka úřednice, střední třída.

ZO2: měla jsem moc špatný dětství.

ZO6: dětství jsem měl dobrý, žil jsem pouze s matkou, ale měl jsem všechno, co jsem potřeboval.

ZO14: mé dětství bylo hezké. Měl jsem oba rodiče. Oba byli zaměstnanci pošty, po materiální stránce jsme se měly dobře, nic mě nescházelo.

ZO17: dětství jsem měl normální. Oba rodiče pracovali ve fabrice, času na nás moc neměli, museli vydělávat, aby bylo na nájem a na jídlo. Se sestrou jsme si ale nestěžovali. Byli jsme prostě normální dělnická rodina.

ZO20: u nás to nebylo moc dobrý, otec pil, matka byla na všechno sama. Často nás bil, nerad o tom mluvím.

Máte blízkou rodinu a stýkáte se s ní? V případě, že ano, jak se vám snaží pomoci?

ZO1: všichni už jsou po smrti, stýkám se s matkou. Té je ale 87 let a se svým vdovským důchodem nemá možnost mimořádně pomáhat.

ZO3: všichni zemřeli na alkohol.

ZO4: finančně.

ZO5: ne, nestýkám se s nikým, protože mě nechtějí pomoci.

ZO6: stýkám se s ní denně, pomáhá mě tím, že můžu den strávit s nimi, dávají mi vše, co potřebuju.

ZO8: maminka, syn – dle možností.

ZO9: snaží, ale také jsou v sociální nouzi.

ZO14: blízkou rodinu mám, ovšem nejsou v Brně. Bratr žije v Ostravě, dcera v Itálii, sestry na Slovensku.

ZO16: mám. Navštěvuji je občas, ale nechci je moc otravovat. Pomáhají v rámci možností.

ZO19: jak říkám, mám oba rodiče, ale nezajímají mě a já nezajímám je.

ZO21: nemám nikoho, teda pokud vím. Aspoň mě nikdo nenapadá. Možná z tatovy strany, ale nikdo se s náma nestýkal, tož fakt nevím. Mamka byla jedináček, takže když umřeli babička s dědů, tož už kromě mě nikdo nezostal, protože aj já su jedináček.

Z jakého důvodu jste ztratil (a) vlastní bydlení, domov?

ZO1: rozvod, ztráta zaměstnání.

ZO2: otec mě vyhodil.

ZO3: matka neplatila nájem, všechno propíjela, prokouřila, aji můj příjem důchodu.

ZO4: seděl jsem v kriminále.

ZO8: rozvod, úmrtí bývalé.

ZO9: neshody s družkou, nezájem a neplacení.

ZO11: dluhi

ZO14: bydlení jsem stratil rozvodem a potom výkonem trestu odnětí svobody.

ZO16: měl jsem vztah, který nevyšel. Přišel jsem o práci.

ZO18: těžko jsem se vyrovnávala se smrtí maminky a jednu dobu jsem nechodila ani do práce. Měla jsem problém s alkoholem, přišly dluhy a o byt jsem taky přišla.

ZO19: prostě jsem se sbalil a šel po svých. Mí kámoši taky takhle žijou, je to prostě svoboda, cítím se volně a nespoutaně. Nemám potřebu se někde zdržovat, hlavně ne doma u našich.

ZO21: já jsem se vyučil a našla jsem si přítele, který byl závislý na piku a aj mě zatáhl do drog a pak to šlo se mnů z kopce. Babča umřela a já se dostala do kriminálu za krádeže a za výrobu perníku. No a když sem vylezla, tož už sem neměla kam jít, protože byt po babi si vzalo zpátky město. No a tak jsem se chytla staré party. Teda toho zbytku, který neseděl, anebo nezakalil. A tak žiju venku na ulici.

Jak si představujete vaši budoucnost?

ZO1: ve svém věku 61 let bez zaměstnání vidím svoji šanci 0,1% v plusové pozici.

ZO2: velmi dobrou.

ZO3: sehnat si svůj byt a žít spořádaně život.

ZO4: velmi dobrou.

ZO5: díky mé snaze a pílí docela pozitivně.

ZO6: o tom nemám představu, momentálně.

ZO9: těžko.

ZO14: moji budoucnost si představuji, že se možná dostanu do starobní penze, a potom bych si chtěl zařídit vlastní bydlení – pronájem bytu, ubytovnu apod.

ZO15: dát si do pořádku soukromý život, najít si práci a bydlení.

ZO16: nevím. Práce není, když ji seženu, neplatí mi...s bezdomovci všichni vydrbávají. Ani si už nemyslím, že má smysl se o něco snažit.

ZO17: hm, nevím, neplánuju tak dopředu. Tady jsem spokojený, jídlo nějaké máme, sem tam uděláme sběr železa. Možná do budoucna bych chtěl s družkou rodinu a lepší bydlení, ale zatím to je tak jak je.

ZO20: budoucnost?! Na mně už nezáleží, jsem starej a nemocnej, pro mě je důležitý nějaký jídlo a když můžu přespat na vagónech, tak na mě nefouká a neprší.

ZO21: tož jak. Nijak. Jak si možu představovat svoju budoucnost. Žiju ze dne na den. Nic neřeším a docela mě to vyhovuje. Šak co k životu potřebuju to mám a nějak bylo, nějak bude.

Jaké bylo vaše dřívější zaměstnání...jaké je vaše nynější...jaké pracovní příležitosti podle vašeho názoru dnešní doba poskytuje, oproti období před rokem 1989?

ZO1: byl jsem technik v oboru požární ochrany, instruktor řidičů. O práci se zajímám – ve věku 61 let je výsledek negativní. Chtěl bych pracovat třeba jako technik, řidič, případně nějaké manuální práce. Šance získat práci jsou nulové, stejně jako před revolucí - nula k nule.

ZO2: Nikdy jsem nepracovala.

ZO3: uklízeč, manuální dělník. V současné době důchodce.

ZO5: mechanik elektro, OSVČ – zámečnick, skladník, elektromontér. V současné době pracuji jako operátor ve výrobě elektromotorů. Dnes jsou vyšší požadavky na kandidáty pro nástup do zaměstnání, příležitostí je i proto v mém oboru velmi málo, díky i obecné průmyslové automatizaci výroby.

ZO6: zedník. Momentálně nepracuji, přál bych si dělat cokoliv, kde bych si vydělal slušný peníze. Ano, práci si hledám. Příležitosti jsou mizerné.

ZO7: natěrač.

ZO8: dřív se dělat muselo. Dnes je to těžké. Kam přijdu, je obsazeno, nebo nejsem schopen kvůli věku, nebo omezené pracovní schopnosti.

ZO10: vyučen v oboru strojní zámečnick. Vztah ke škole pozitivní, rodina kladně. Pracoval jsem u údržby strojů, brusič ploch. Jako dělník v pivovaru, na letišti, naposledy hlídací služba, vrátný.

ZO16: je to horší. Práce je, ale zaměstnavatelé zneužívají těch, co ji potřebují. Nedostanu smlouvu, nedostanu výplatu...nemá ani smysl pracovat.

ZO18: nemám žádnou práci, pořád se ptám a někdy vypomůžu sousedce, která mi dá většinou jídlo nebo nějaké drobný.

ZO21: jak už jsem vám řekla, já si to nedovedu představit a ani nemám chuť si práci hledat. Nebo si myslíte, že by mě snad nějaký dobrák chtěl zaměstnat? Jestli jo, tak věřte, že bych ho zklamala.

Jakým způsobem využíváte sociálních služeb?

ZO1: jsem evidován na Úřadu práce a spávám v noclehárně. Více dle mého vědomí neexistuje.

ZO2: jsem vedena na Úřadu práce, od nich využívám sociálních služeb, nic jiného nevyžívám, o ničem jiném nevím.

ZO5: využívám hlavně internet. Pomoc využívám hlavně od kurátorů.

ZO6: využívám akorát noclehárny.

ZO14: práci si hledám s nabídek úřadu práce, soc. služby využívám – bydlení, Armáda spásy apod.

ZO16: občas zajdu do Armády spásy...občas, když jsou peníze, jsem na ubytovně...jinak jsem na ulici. Pomocť mi nikdo nemůže, bydlení nedostanu a práci taky ne.

ZO17: žádný centrum nevyžívám. Nechodím tam, je to tam samý zloděj a ožrala.

ZO19: jak říkám, žádný centra, to je pro chudáky a žebrotu. Možná tak Vaňkovku, to je dobrý centrum...Nepovažuji se za bezíka, i když někdy nocuju venku. A co? Venku spí lidi a nikoho to nezajímá. Já se o sebe dokážu postarat i bez nějakých center nebo rodiny.

ZO20: nevím jaký sociální služby? No a bydlení je strašně drahý, to by mi nestačil ten můj důchod. Já se tady vyspím dobře a přes den pak chodím po městě nebo po parku.

ZO21: nehledám ani hledat nebudu. Nevyužívám a ani nehodlám využívat, protože nechcu být na nikom závislá a vděčná.

Jaká je míra vaší spokojenosti s poskytovanými službami?

ZO1: moje spokojenost nocování v noclehárně je téměř dobrá.

ZO5: moje míra spokojenosti je velmi vysoká, neboť mi všichni shora uvedení pomáhají i radou apod.

ZO6: noclehárna je bezvadná. Je tu čisto, dobrý personál a mám zde kamarády.

ZO9: nevyužívám, mám špatné zkušenosti.

ZO10: měly by být pružnější, pomoci s hledáním práce

ZO14: dobrá.

ZO20: myslíte noclehárnu že, tak tam nechodím, tam člověk chytne tak akorát vši.

ZO21: tož to nevím, protože tu zkušenost nemám a doufám, že se k tomu nebudu muset snížit. Já mám svoji hrdost a nepotřebuju žádné milosti od nikoho, teda co se týká těch úředníků a dobročinných spolků. Abych tam poslouchala kázání a aby mě někdo rozmlůval to jak žiju, to fakt nemám zapotřebí.

Co byste potřeboval, aby byla vaše životní situace lepší?

ZO1: potřeboval bych být mladší, což je neuskutečnitelné.

ZO16: nevěřím, že může být líp – jak je jednou člověk dole, vždycky se setká s tím, že mu ostatní nevěří, podkopávají nohy...nahoru se prostě nevyhrabe, i kdyby byl svatej a nevím jakěj.

Otázky pro sociální pracovníky:

*Jak vypadá vaše spolupráce s klienty – bezdomovci? Jaké prostředky máte k dispozici?
Do jaké míry je respektován individuální přístup ke klientovi, co to v praxi znamená?*

SP1: V našem zařízení máme 2 registrované sociální služby – noclehárnu a krizovou pomoc.

Noclehárna je poskytována ve spolupráci se sociálními kurátory Magistrátu města Brna. Poskytované služby jsou podle zák. 108/2006 o sociálních službách tyto: poskytnutí přenocování, poskytnutí podmínek pro osobní hygienu. Noclehárna je velice nízkoprahová sociální služba, proto je spolupráce s klientem zaměřena především na to, aby se zlepšila péče o osobní hygienu, dodržování Domácího řádu a soužití s ostatními klienty.

Krizová pomoc má za úkol stabilizovat akutní krizovou situaci klienta. Tím se myslí základní sociální poradenství, nasměrování klienta na služby další (pobytová zařízení, dluhové poradenství, adiktologické poradny apod.), zprostředkování kontaktu s návaznými službami, pomoc při komunikaci s institucemi apod. Služba je také určena bezdomovcům a je ambulantní.

Konkrétní prostředky nemáme - máte-li na mysli prostředky jako úvěrové jízdenky, ošacení apod., tak v současné době nemáme žádné prostředky k dispozici.

Na noclehárně znamená individuální přístup především respektování klientova zdravotního stavu – pokud špatně chodí, snažíme se zařídit noclehárnu s výtahem nebo azylový dům. U klientů, kteří pracují, ale ještě nejsou schopni vlastního bydlení, umožňujeme využití noclehárny přes den (pracuje-li klient noční směny).

U krizové pomoci je individuální přístup velice důležitý. Nesmí se především podceňovat to, jak jednotliví lidé nahlíží na krizi. Někomu stačí využít službu jen jednou, u jiného to může být dlouhý proces. Klient musí sám rozhodnout, co je pro něj v ten moment nejdůležitější, nesmíme mu vnucovat naše představy.

SP2: Samotných bezdomovců, kteří by se přišli poradit, nebo požádat o pomoc, bych spočítala na prstech jedné ruky. Spíše se jedná o práci s těmi, kteří o domov přišli, ale prozatím využívají některou službu – např. azylový dům, nebo bydlí u přátel...nebo jim tato situace hrozí.

K činnostem, které spadají do mých kompetencí, patří poradenství, spolupráce s jinými organizacemi, lékaři.

SP3: spolupráce, prostředky, individuální přístup: spolupráce se odvíjí především od doporučení sociálních kurátorů. Když jsem pracovala v azylovém domě, byli do něj klienti posíláni právě od nich, nebo se o zařízení dozvěděli od jiných bezdomovců. Důležité je vybudovat si důvěru. Když se toto povede, postupnými kroky potom vedeme klienta k dalším krokům, které by mu mohly zlepšit situaci – namátkou – úřad práce, protialkoholní léčení, ubytovna, kontakty na odborná pracoviště atd. Mohu vycházet ze své odborné způsobilosti. To, co pomáhá, jsou tedy konkrétní možnosti – jak vypadá ubytovací kapacita v zařízení, hygienické potřeby pro přijetí, kontakt na kurátory, brožury s adresami sociálních zařízení dle skupin atd. Individuální přístup ke klientovi respektuji vždy. Je to základ mé filosofie a práce s ním. V praxi to znamená neřešit jen následky, ale dopátrat se hlavní příčiny vzniklé situace. Proto je pro mne důležitý individuální přístup a velká míra důvěry, což se osvědčilo v mé dvanáctileté praxi. Hodně záleží na způsobu komunikace a odhadu, co je pro kterého klienta nejvhodnější řešení.

SP4: obsahem mé práce byla především podpora žen s dětmi, které neměly střechu nad hlavou, nebo žily v podmínkách pro ně nevhodných. Navštěvovala jsem je v azylovém domě, vedla pohovory při nástupu do zařízení, další pomoc dle potřeby. Individuální přístup vůči klientkám často nebyl možný kvůli organizačním důvodům, nebo tzv. dobrého chodu zařízení – ten byl často v rozporu s potřebami klientek.

Domníváte se, že forma vaší pomoci je optimální? Co by mohlo být jinak? Jak vidíte úspěšnost vaší pomoci? V jaké míře využívají projekty sociální pomoci?

SP1: Uvítala bych, abychom měli alespoň možnost vybavit klienta čistým oblečením. Mám-li měřit úspěšnost noclehárny obsazeností, tak ji mohu zhodnotit, jako úspěšnou. Klienti jsou zde spokojeni.

U krizové pomoci pokládám za úspěšné i to, že pouze 1 nebo 2 klienti ročně se z uživatele krizové pomoci dostanou na úroveň pracujícího člověka bydlícího v pronajatém pokoji nebo azylovém domě. Je to dlouhý proces. Nebo úplně stačí, když klient řekne, že mu stačilo si pouze promluvit o své situaci a že oceňuje náš vlídný a vstřícný přístup.

Co se týče projektů sociální pomoci, za naše zařízení mohu uvést projekt „Využití nepotřebného jídla pro lidi bez domova“. Jedná se nevyužitě jídlo z provozoven veřejného stravování, kde denně rozdáme průměrně 164 porcí jídla.

SP2: Rozhodně si nemyslím, že by byla pomoc optimální. Chybí zachytná síť, když člověk přijde o bydlení, práci, blízké... často zůstane bez pomoci. Neexistuje organizace, která by dle mého názoru vše zaštiťovala. Když přijdu o střechu nad hlavou – kam půjdu? Jsou např. sociální pracovníci dostatečně informovaní? Je dostatečná informovanost veřejnosti nebo i služeb o tom, kam všude je možné se obrátit? Např. osobně mohu spíše pátrat a spoléhat na to, co sama zjistím – nikdo mě neinstruoval, není vytvořený přehled brněnských organizací apod. Existuje adresář sociálních služeb – ten ovšem není aktualizovaný. Mně samotné chybí informace a spolupráce s jednotlivými organizacemi, setkání s nimi, nejlépe asi organizované městem Brnem.

SP3: Myslím si, že lepší by mohla být spolupráce s některými úřady, školami, často se setkávám s předsudky a stigmatizací. Zlepšit by se mohla také terénní práce a hlavně prevence.

Co se týče využívání projektů, myslím, že je bezdomovci využívají tak z 60%. V poslední době někteří volí komerční ubytovny, naopak někteří soustavně pomoc odmítají, jelikož nejsou schopni dodržet pravidelný režim a pravidla zařízení.

SP4: jako hlavní nedostatek vnímám nedostatečnou informovanost klientek, obeznámenost se situací, jaké mají možnosti apod. Myslím, že služby ne vždy optimálně využívají. Záleží na tom, jak jsou jim tyto projekty přístupné – pro tyto lidi je často náročné pomoc vyhledávat, být informovaní.

Co podle vás bezdomovci nejvíc potřebují?

SP1: Bydlení. Nemyslím tím azylové ubytování nebo ubytovny, ale sociální byty. O sociálním bydlení se v poslední době vedou dlouhé debaty, nicméně žádná změna není v dohlednu (alespoň ne tento rok). A upřímně si myslím, že bude-li někdy nějaké sociální bydlení, naši klienti na něj nedosáhnou. Jako vždy půjde především o pomoc rodinám s dětmi. Naši klienti jsou většinou jednotlivci.

Dále si myslím, že tzv. zásluhový model, který zde máme – tedy postupné propracovávání se systémem sociální pomoci od noclehárny až po vlastní bydlení – je špatné. Mnoho

bezdomovců nemůže splnit podmínky pro posun v pomyslném žebříčku a zůstávají tak na dně.

Model „Housingfirst“ je pro mě osobně dobrou cestou, jak pomáhat chronickým bezdomovcům.

SP2: Potřebují podporu společnosti. Materiální, i psychickou. Potřebují pozitivnější pohled společnosti na ně. Dle mého názoru chybí osvěta, ale také jednotná koncepce a pomoc. Také určitě chybí peníze.

SP3: aby s nimi sociální pracovníci uměli komunikovat, tzn. zlepšit terénní práci a ne jenom řešit "následky". Nabídka služeb je myslím dostatečná, ale bohužel vzhledem k situaci na pracovním trhu a někdy již zaniklým pracovním návykům při dlouhodobém bezdomovectví je těžké je zaměstnat. Nejde jen o to jim poskytnout přístřeší, ale pomoci jim vidět další životní perspektivu a dobře je nasměrovat, vést k zodpovědnosti za vlastní život.

SP4: potřebují především řešení jejich hmotné nouze a podporu jejich schopnosti udržet se nad ní, rozvíjení zdrojů vlastní pomoci z negativní situace.

Jaká je podle vás hlavní příčina sociální a materiální nouze lidí bez domova?

SP1: Dluhy, neshody v rodině, rozvody, psychiatrické onemocnění (často nediodagnostikované).

SP2: Především se jedná o finance - nezaměstnanost, ztráta vztahu, jedno s druhým. Roli často hrají návykové látky, eventuálně v extrémním případě kriminalita. Lidé nemají čas na rozvíjení vztahů – rodinných, přátelských. To je dle mého názoru hlavní šance toho, jak nespadnout až na ulici, když se všechno pokazí.

SP3: dle mých zkušeností ztráta zaměstnání, alkohol, drogová závislost, následně dluhy, ztráta bydlení. Velkou měrou se na situaci podílí nefunkční rodiny, rozvody.

SP4: osobnostní limity – výchova, charakter, malá schopnost se z náročné situace dostat vlastními silami.

Myslíte, že je v Brně dostatečná nabídka služeb a pomoci pro jedince postižené sociální exkluzí?

SP1: Služeb je dostatek. Pouze jejich škála je dost omezená. Chybí sociální bydlení nebo alespoň cvičné bydlení (byty na půli cesty) pro bezdomovce jednotlivce.

SP2: Nabídka je pravděpodobně pestrá, chybí ale dle mého názoru služby zcela bezplatné, dobrovolníci, kteří by individuálně mohli pomáhat...Také chybí organizovanost těchto služeb, propojenost, návaznost, spolupráce jednotlivých organizací.

SP3: Myslím, že ano, ale chybí terénní pracovníci, kteří by prováděli účelnější depistáž a tím by sociální služby mohly být cílenější a účinnější.

SP4: Myslím, že ano.

7. DISKUSE

V předchozí části jsme se zabývali analýzou dat, která jsme získali od bezdomovců a sociálních pracovníků. Zajímalo nás, co bylo příčinou těžké životní situace těchto bezdomovců. Ptali jsme se, jaké jsou jejich možnosti, co potřebují a jaké služby využívají. Obdobně jsme zjišťovali u sociálních pracovníků, jak situaci bezdomovců vidí oni. V této části se tedy pokusíme analyzovat odpovědi na níže uvedené dílčí body, které budou zásadní pro vyhodnocení dvou klíčových výzkumných otázek.

- ***Jaká je nejčastější příčina sociální a materiální nouze lidí bez domova?***

Většina bezdomovců, konkrétně 14 osob z celkového počtu 21, uváděla, že důvodem jejich tíživé situace byla často ztráta zaměstnání, nebo vztahu. Zaujalo nás, že řada bezdomovců popisovala své dětství jako dobré. Často žili v úplné rodině, kde oba rodiče pracovali, hezky hovořili i o svých prarodičích. Opakující se slova, která v souvislosti s dětstvím respondenti užívali, bylo „dobré“, „normální“. Dá se ale předpokládat, že u mnohých z nich se může jednat o zkreslení situace, ať již vědomé, nebo nevědomé. Bylo zřejmé, že většina bezdomovců nechce o své minulosti hovořit a pokud ano, spíše podávali kusé informace, s cílem otázku zodpovědět a dále se jí nezabývat. Pouze menší část bezdomovců psala o tom, že rodina příliš nefungovala a dotyční byli odkázáni většinou sami na sebe.

Někteří z nich přišli o bydlení u svých rodičů, nebo prarodičů. Řada z nich hovořila o tom, že jejich příbuzní jsou sami v tíživé situaci – např. se jedná o již starší rodiče, kteří žijí z omezených prostředků a respondentům nemohou příliš pomáhat. Překvapující byla určitá hrdost či potřeba být nezávislým, neobtěžovat. Bezdomovectví se pro tyto jedince stává něčím, co se přihodilo jim a co také mají sami (případně za pomoci sociálních služeb zvládnout). Pozoruhodný byl přístup bezdomovců, kteří žijí na ulici. Pro ty jako by se bezdomovectví stávalo životním stylem – tak, jak bylo uváděno v kapitole 1.3. Zejména se toto vztahovalo k bezdomovcům mladším, kteří odešli z domova kvůli neshodám a špatným rodinným vztahům.

Domníváme se, že v povědomí společnosti je bezdomovectví často spojeno s užíváním návykových látek. V našich dotaznících však tento důvod nepřevládá. Někteří respondenti sice přiznávali, že mají problém s alkoholem, někteří i s drogami, ve výzkumném vzorku byli i respondenti, kteří již měli zkušenost s vězením, kam se dostali

právě kvůli závislostem a v návaznosti na to spojenou kriminalitou, překvapilo nás ale, že dotazovaní udávali většinou jako příčinu jejich situace otázku finanční, dluhy, ztrátu zaměstnání či střechy nad hlavou vlivem rozpadu vztahu než právě např. závislosti.

Sociální pracovnice přidaly globálnější pohled. K faktorům, které dle jejich názory přispívají k bezdomovectví, patří psychiatrická onemocnění, často nediagnostikovaná, zdůrazňovaly vztahové potíže, rozvody, ale i osobnostní limity – tj. výchovu, charakter, zdroje a schopnosti bojovat s náročnými životními okolnostmi.

- ***V jaké míře využívají bezdomovci projekty sociální pomoci a případně jaká je jejich spokojenost s výsledkem činnosti jednotlivých organizací?***

U této otázky byl zřetelný velký rozdíl mezi bezdomovci žijícími na ulici a těmi, kteří služby využívají. Bezdomovci z ulice o službách často nevěděli, nejevili o ně ale ani zájem. V rozhovorech se shodně objevovaly i názory, že se těmito zařízeními vyhýbají – mají s nimi špatnou zkušenost, resp. s dalšími bezdomovci v nich. Hovořili o tom, že by tam byli spíše okradeni či by onemocněli, byli něčím nakaženi.

Překvapilo nás, že bezdomovci v městě Brně sociálních služeb příliš nevyužívají. Bezdomovci z noclehárny měli kontakt s úřadem práce a dobrou zkušenost s danou noclehárnou. O využívání jiných služeb však nehovořili, a ani o nich nevěděli. Pojem sociální služba, pomoc se jim spojoval pouze s těmito dvěma organizacemi.

Toto zjištění stojí v kontrastu s tím, o čem hovořily sociální pracovnice. Bylo zřejmé, že se jedná o skutečné odborníky, kteří mají velký přehled v dané problematice, mají zkušenosti a především velký zájem s touto cílovou skupinou pracovat. Sociální pracovnice shodně odpovídaly, že síť sociálních služeb ve městě Brně je dostatečná, variabilní a skýtá bezdomovcům řadu možností. Otázkou tedy zůstává, zdali je tato síť skutečně využívána a pokud ano, do jaké míry? Existuje provázanost mezi jednotlivými organizacemi? Spolupracují spolu? Jsou informováni o činnostech dalších organizací a možnostech, které nabízejí? Psycholožka z manželské poradny říkala, že tomu tak není. Chybí jí určitá koordinace, materiály, tok informací. Další sociální pracovnice uváděly, že čerpají především ze své letité zkušenosti. Můžeme se tedy domnívat, že v této oblasti existují určité rezervy. Samotné možnosti sociální práce a pomoci jsou možná v Brně dostatečné, ale již chybí propojenost teorie s praxí. Sociální pracovnice dokáží velmi dobře pracovat s klienty, přesto možná služby, které poskytují, nejsou komplexní, jak by mohly

být. Je tedy otázkou, do jaké míry skutečně možné dbát na individuální přístup ke klientovi, když možná klíčovým pracovníkům chybí potřebné informace a schopnost vnímat jejich situaci v globálnějším pohledu.

Pokud se respondenti vyjadřovali ke spokojenosti s poskytovanými službami, domníváme se, že se jejich odpovědi vztahovaly především ke zkušenosti s daným zařízením a pracovníky v nich. V tomto ohledu se vyjadřovali pochvalně a bez výhrad. Jsme ale toho názoru, že nebyli schopni vyjádřit se ke spokojenosti se sociálními službami ve městě Brně. Nehovořili o tom, že by využívali širokou sociální síť, nesrovnávali jednotlivá zařízení. Jak bezdomovci z ulice, tak i bezdomovci z noclehárny, nevnímali sociální pomoc jako něco, co by jim mohlo příliš pomoci – spíše berou jednotlivé instituce jako místo, které mohou občas využít, kde jsou dobří profesionálové, ale co se týče změny jejich situace, tu spojují spíše s náhodou a okolnostmi (stane se zázrak a budu mladší... získám práci), nebo s vlastními silami. Tato oblast však z našeho pohledu nebyla vyčerpávajícím způsobem zkoumána. Mohli jsme do dotazníku zařadit více otázek na toto téma, více je specifikovat. Vnímáme tuto skutečnost jako nedostatek a bezpochyby by bylo zajímavé se této části věnovat více.

- ***Je nabídka a dostupnost projektů sociální pomoci ve městě Brně uspokojivá pro lidi postižené sociální exkluzí?***

Pracovníci sociálních služeb, s nimiž byly vedeny rozhovory, se domnívají, že tomu tak je. Konkrétně tedy, že nabídka je pestrá a pravděpodobně umožňuje nabídnout bezdomovcům všechny potřebné typy podpory a pomoci, v čem se ale povětšinou sociální pracovnice shodovaly, byla domněnka, že chybí určitá provázanost, pružnost, tok informací.

Podle respondentů chybí záchytná síť jako taková – např. organizace, která by vše zaštiťovala. Stane-li se jedinec bezdomovcem, neexistuje ve městě Brně organizace, která by např. byla koordinátorem jednotlivých služeb, garantem sociální pomoci. Nedostatky spatřovaly pracovnice také ve spolupráce s některými státními úřady, školami. Velkým tématem zůstává prevence, která je důležitou složkou sociální práce a jež je patrně do značné míry zanedbávána, nebo nedostatečně využívána.

Některé prvky však podle sociálních pracovníků v nabídce chybí – především byly zmiňovány různé formy bydlení (byty na půl cesty, cvičné bydlení), více zcela bezplatných

služeb (často charakteru psychologické pomoci spíše než materiální), terénní pracovníci, kteří by prováděli depistáž.

- ***Co především potřebují bezdomovci?***

Bylo by bezpochyby zajímavé položit tuto otázku např. laické veřejnosti. Aniž by to bylo součástí našeho výzkumu, během psaní této bakalářské práce jsme se ptali ve svém okolí, známých či příbuzných, co si myslí, že bezdomovci nejvíce potřebují. V odpovědích dotazovaných se objevovaly především peníze – peníze věnované přímo bezdomovcům, nebo peníze investované do stavby vhodných bytů, zařízení, která by mohla pomoci poskytnout přístřeší, peníze na ošacení, jídlo apod. Situace je však dle našeho názoru i získaných informací složitější.

V teoretické části jsme uváděli, že cílem sociální pedagogiky je vést jedince k samostatnosti, rozvíjet osobnost. Pomoc se dá rozdělit na primární, sekundární a terciární. Domníváme se, že se z velké části rozvíjejí pouze některé složky této pomoci – především se jedná o složku terciární, tedy dodatečnou pomoc. Ne vždy je možné zaměřit se na rozvoj osobnosti a pomoc jedinci a největší deficit vnímáme v oblasti pomoci sekundární.

Sami bezdomovci v dotaznících odpovídali, že by především potřebovali získat práci a později i bydlení. Stabilizovat svoji situaci, vrátit se k původnímu stylu života. Sociální pracovníce zmiňovaly taktéž bydlení, konkrétně sociální byty. Byty, na které by bezdomovci v jejich situaci mohli dosáhnout. Někdy by stačilo i málo – např. poskytnutí ošacení. V čem se pracovníce shodovaly, byla podpora – provázení, změna pohledu na svět, jejich situaci. Nejde jen o to řešit následky (tj. terciární druh pomoci, jak jsme již zmiňovali). Důležitá je životní perspektiva, zodpovědnost za svůj život a konání. Rozvíjení vlastních zdrojů a schopností. V neposlední řadě by pomohl pozitivnější pohled společnosti na bezdomovce, úbytek předsudků, větší přijetí a pochopení.

- ***Co potřebují sociální pracovníci, kteří pracují s bezdomovci, nebo jejich blízkými?
Co vnímají jako hlavní nedostatky v rámci sociální pomoci?***

Sociální pracovníci pracují s klienty v přímém kontaktu. Snaží se jim pomáhat, poskytnou péči, ne vždy je však jejich pomoc přijímána tak, jak by si přáli. Pro bezdomovce v Brně existuje řada služeb, které mohou zlepšit jejich situaci, ať již z krátkodobého, nebo dlouhodobého hlediska, mnohé z těchto nabídek ztroskotají ihned na

začátku, nebo v samotném průběhu, a to proto, že klienti nejsou schopni dodržovat základní pravidla (spolupráce, pravidla zařízení apod.).

Aby mohla spolupráce fungovat, je zapotřebí navázání důvěry s klientem. To je někdy obtížné. Pomohla by prevence, propagace služeb, ale i možnost nabídnout to, co klient v tu chvíli potřebuje – bohužel pracovníci mají omezené prostředky a jsou limitováni zařízením, v němž pracují.

Pracovnice by potřebovaly vědět, že v pomoci nezůstávají samy. Chybí jim propracovaný systém pomoci, kontaktní zařízení nebo osoba s možností koordinace služeb. Klienti nejsou informováni, zůstávají v pasivitě, nevyužívají všech možností. Tím se často dostávají do situací, které jsou již obtížněji řešitelné. Opět tedy na tomto místě je spatřován velký deficit v prevenci.

Klíčové pro nás ovšem byly níže uvedené výzkumné otázky.

1. ***Je pomoc bezdomovcům ve městě Brně uspokojivá a jsou využívány všechny možnosti sociální pomoci?***
2. ***Spočívají hlavní nedostatky sociální pomoci především v prevenci?***

V našem výzkumu jsme nedefinovali, co považujeme za uspokojivou pomoc. Neměli jsme příklad, např. jiné město, které bychom srovnávali s městem Brnem. Je tedy zřejmé, že na tuto otázku je obtížné odpovědět. Netvrdíme tedy, že známe jedinou a pravdivou odpověď na položenou otázku, pokusíme se pouze shrnout, jaký je v tomto ohledu pohled bezdomovců a sociálních pracovníků.

Bezdomovci jsou s nabídkou spokojeni. Skupina bezdomovců, která žije na ulici a zdá se, že si ve velké míře svůj styl života zvolila, nabídky nepotřebuje, pokud je vyzkoušela, neměla s nimi dobrou zkušenost. Tato skupina tedy možnosti sociální pomoci nevyužívá, pokud ano, velmi zřídka a omezeně.

Bezdomovci, které jsme oslovili v noclehárně, sice uváděli, že jim situace vyhovuje, spíše se však jejich odpovědi vztahovaly k samotné noclehárně. Naopak, z jejich odpovědí jsme nabyli dojmu, že s celou škálou možností nejsou obeznámeni a tedy možná ani nevyužívají vše, co by jim mohlo být k dispozici. V obdobném duchu hovořily i oslovené sociální pracovnice.

V našem výzkumu nebyl na první výzkumnou otázku, z odpovědí respondentů, zjištěn jednoznačný závěr. Je zřejmé, že z dat z nichž jsme vycházeli, se nedají

vyvozovat platné závěry. Neměli jsme dostatečně početný vzorek respondentů, neprováděli jsme kvantitativní výzkum. Reliabilita a validita naší metody byla omezená. Bylo by bezesporu zajímavé a přínosné koncipovat výzkum, v němž by došlo k zmapování veškerých dostupných služeb bezdomovce ve městě Brně, s rozpisem služeb a možností, které bezdomovcům skýtají. Cenné by bylo zachytit jejich provázanost, způsob jejich kontaktování. V neposlední řadě by bylo užitečné takto zpracovaný materiál poskytnout k dispozici úředníkům, pracovníkům jednotlivých organizací, ale např. i školám, rodinným centrům či obecně široké veřejnosti.

S tím souvisí i naše druhá výzkumná otázka, kdy při shrnutí odpovědí respondentů, je odpověď na ni evidentní. Bezdomovci sice přímo o nedostatcích v oblasti prevence nehovořili, z dotazníků a rozhovorů však bylo zřejmé, že k selhání dochází především v oblasti rodiny, blízkých a sociálních sítí (kamarádi, kolegové v práci, zaměstnavatelé, sousedi apod.), které mají jedinci k dispozici.

Služby ve městě Brně pak již jen svým způsobem „hasí požáry“, zaměřují se až na terciární část sociální pomoci. To, co ve městě (ale pravděpodobně bude situace velmi podobná i v dalších částech republiky) především chybí, jsou tedy možná služby spojené s prevencí. Bylo by zajímavé zkoumat, do jaké míry jsou o situaci bezdomovců zpraveni např. žáci na základním stupni škol. Jakou mají představu o tom, jak snadno jedinec může přijít o střechu nad hlavou? Jsou vedeni k tomu, aby uměli hospodařit s financemi? Je obecně známé, že v této oblasti je naše společnost de facto negramotná, velmi nevzdělaná. Dluhy přitom často vedou zadlužené na ulici. Pravděpodobně také chybí dostatek sociálních pracovníků na úřadech práce, sociálních úřadech apod., kteří by mohli pracovat s těmi, kdo k nim zavítá a zaměřit se na to, zdali tyto osoby nejsou potenciálně bezdomovectvím ohroženy.

Bezdomovci nejsou, jak zmiňovala jedna z oslovených sociálních pracovníček, ve společnosti v centru zájmu. Město Brno se zaměřuje především na rodiny s dětmi – prioritou nejsou bezdomovci. Bezdomovci zdá se vždy stáli na okraji společnosti a na této pozici zůstávají i nadále. Pokud společnost k této minoritní skupině nezmění svůj postoj, pravděpodobně se situace bezdomovců příliš nezmění a i v budoucnosti tedy nebude poskytování sociální péče a pomoci bezdomovcům optimální a dostatečné.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsme zkoumali situaci bezdomovců ve městě Brně. Pokusili jsme se srovnat bezdomovce žijící na ulici s těmi, kteří využívají služeb města – v našem případě se jednalo o noclehárnu spadající pod azylový dům. Naše zkoumání jsme doplnili o rozhovory se sociálními pracovníky, kteří se v této oblasti pohybují. Zajímali nás pohled obou stran a pokusili jsme se také o srovnání názorů na námi položené výzkumné otázky.

Výzkum byl kvalitativní. Vzhledem k omezeným možnostem jsme pracovali s menším vzorkem zkoumaných osob (konkrétně se jednalo o 15 bezdomovců oslovených v noclehárně, 6 bezdomovců žijících na ulici), sociální pracovníci byli čtyři (dva z azylových domů, jeden z manželské a rodinné poradny, jeden z oddělení sociální prevence). Jsme si vědomi omezení výzkumu. Z analyzovaných dat není možné vyvozovat obecně platné závěry vzhledem k nízké reliabilitě a sociabilitě. Výzkum byl koncipován jako explorativní studie.

Sociální pedagogiku je možné pojímat jako způsob sociální pomoci. Jedná se především o aplikaci teoretických poznatků do praxe. V centru zájmu stojí socializace a resocializace jedince. Bezdomovec je člověk, který se ocitl na pokraji společnosti. Úkolem sociální práce je pomoci dotyčnému nahlédnout na tuto situaci, uvědomit si své zdroje a schopnosti a začít je využívat tak, aby se jeho životní situace mohla zlepšit. Roli hraje i postavení dotyčného ve společnosti. Jsme bytosti, které mají podstatu své osobnosti biologickou, psychologickou, ale i společenskou. V centru zájmu sociální pedagogiky tedy stojí nejen fungování jedince, co se týče jeho individuality, ale i jeho postavení ve společnosti, k níž náleží a provázanost s ní.

V naší studii jsme zjistili, že k hlavním příčinám bezdomovectví patří zejména selhání v oblasti sociální, tj. ztráta zaměstnání a vztahová problematika. Za bezdomovectvím stojí často změna v rodině – majetkové poměry, rozvod, rozchod, dluhy. Teprve až za těmito faktory se objevovalo téma závislostí, především alkoholu, v menší míře závislost na drogách.

Ukázalo se, existují značné rozdíly mezi těmi, kdo žijí na ulici (v blízkosti nádraží, nákupních center, v parcích) a těmi, kdo využívají sociálních služeb – v našem případě noclehárny. Respondenti z první skupiny hovořili o tom, že si tento způsob života zvolili. Umožňuje jim určitou svobodu a nezávislost. Tito lidé mají často negativní zkušenosti se zařízeními pro bezdomovce, nebo s ostatními bezdomovci. Zdají se být uzavřeni,

nedůvěřivou komunitou, která si střeží svůj prostor a je na něj svým způsobem i hrdá. Respondenti z druhé skupiny nebyli spokojeni s tím, jak žijí. Věří a doufají, že se jejich situace zlepší – někdy i velmi naivně. Často se v jako odpověď v dotaznících na otázku, jak vidí svoji budoucnost, objevovalo slovo „dobrou“ – a to i přesto, že možnosti ke změně mají minimální. Mnozí bezdomovci nemají rodinu, blízké osoby, jsou staří, nemocní, bez práce a bez prostředků. I přesto se nevzdávají – spolupracují s institucemi, snaží se hledat si práci, dbají o sebe, neuzavírají se do sebe, myslí pozitivně. Bylo by bezpochyby zajímavé tyto skupiny porovnat, např. co se týče pozitivního myšlení, vůle ke změně a proaktivního jednání.

Bezdomovci z druhé skupiny jsou spokojeni se službami města Brna. Menší spokojenost však vykazovali v rozhovorech sociální pracovníci. Domnívají se, že městu chybí některé prostředky pomoci (od drobností, k nimž může patřit ošacení nebo úvěrové jízdenky, až po byty na půli cesty), ale také propojenost spolupráce jednotlivých organizací. Byť tato zařízení zřejmě mají vysokou profesionální úroveň, efektivita jimi poskytovaných služeb je tak možná nižší, než by mohla být.

Jako hlavní nedostatek v problematice bezdomovců ovšem vnímáme primární formu pomoci, tj. prevenci. Myslíme si, že v dnešní době je bezdomovectvím ohrožena velká část populace. Pro většinu z nás je bezdomovectví do značné míry tabu – je to něco, co se nás netýká. Dle toho je tedy společností věnována tomuto tématu velmi malá pozornost. Někdy můžeme nabýt i dojmu, že bezdomovec do společnosti již nepatří – není člověkem. Děsivé jsou kriminální zprávy ve sdělovacích prostředcích týkající se např. toho, že jen tak pro zábavu někdo zapálil bezdomovce, který uhořel a zemřel. Pachatelé jsou dokonce i děti.

Domníváme se, že je nutné, aby se změnil pohled společnosti na bezdomovectví. Veřejnost má vůči lidem bez domova řadu předsudků, bezdomovci nejsou tolerováni, chybí pochopení a vstřícnost vůči těm, kteří se ocitli v této těžké životní situaci. Kromě toho je zapotřebí začít i jednat. Tím se dostáváme opět k tématu prevence. Ta by měla být věnována práci s těmi nejmenšími, dětmi. Důraz by měl být kladen na pomoc lidem v těžké sociální situaci. Chybí dobrovolníci, terénní pracovníci, depistážní činnost. Bezdomovci se často stávají děti a mladiství, kteří utíkají z domova kvůli neshodám s blízkými, nebo se ocitnou bez střechy nad hlavou např. v okamžiku, kdy opouštějí dětský domov. Bezdomovcem se stane žena, která odejde i s dětmi v noci od manžela, který ubližuje jí, nebo celé rodině. Roli hrají dluhy, sousedské neshody, psychické problémy.

Výčet jednotlivých situací a případů by mohl být velmi dlouhý. Je zřejmé, že pomoc je potřebná v celé šíři situací a ne vždy se jí potřebným dostane.

Pakliže selhává prevence, zbývá již jen omezený prostor pro další sociální práci. Během studia materiálů o bezdomovectví jsme nenarazili např. na žádnou metodiku, která by se této problematice věnovala detailně, např. i s popisem jednotlivých kroků prevence. Sociální pedagogika má v této oblasti bezpochyby co nabídnout. Otázkou je, do jaké míry jsou její poznatky zohledňovány a uváděny v praxi. Zdá se, že ale problém nespočívá v tom, že by nebylo možné tuto situaci změnit, že by neexistovaly nástroje změnu umožňující – jsme ale přesvědčeni, že chybí vůle postavit se k tématu bezdomovectví jinak, než ignorováním alarmujícího stavu situace. Doufáme, že jsme naší prací mohli alespoň malou měrou přispět k tomu, aby bezdomovectví nezůstávalo tématem, o kterém se nemluví a nepíše.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BAKOŠOVÁ, Z. 1994. *Sociální pedagogika*. Bratislava. Univerzita Komenského. ISBN 80-223-0817-X.
- [2] BAKOŠOVÁ, Z. 2008. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-80-969944-0-3.
- [3] BALÁŠ, O. a kol. 2010. *Aktuální otazníky fenoménu bezdomovství. Sčítání bezdomovců v Brně v roce 2010*. Brno: Centrum sociálních služeb, 78 s. ISBN 978-80-254-9015-0.
- [4] BARTÁK, M. 2005. *Bezdomovství v ČR: Zdravotní stav bezdomovců a jeho determinanty*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 200 s. ISBN 978-80-7414-441-7.
- [5] FEANTSA, S. A. D., Armáda spásy, Naděje, 2003: *Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví*. Praha: Naděje, 87 s. ISBN 80-86451-05-4.
- [6] FERJENČÍK, J. 2000. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: Jak zkoumat lidskou duši*. Praha: Portál, 255 s. ISBN 80-7178-367-6.
- [7] HENDL, J. 2005. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 407 s. ISBN 8073670402.
- [8] HORÁKOVÁ, M. 1997. *Současné podoby bezdomovství v České republice. Výzkumná zpráva*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 65 s. ISBN neuvedeno.
- [9] HRADECKÝ, I. a kol. 2007. *Definice a typologie bezdomovství*. Praha: Naděje, 52 s. ISBN 978-80-86451-13-8.
- [10] HRADECKÁ, V. - HRADECKÝ, I. 1996. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 107 s. ISBN 978-80-902292-0-4.
- [11] CHARITA OLOMOUC, 2011. *Dvacet let vývoje bezdomovectví v naší společnosti*. Olomouc: Charita Olomouc, 70 s. ISBN 978-80-905260-0-6.
- [12] KLAPILOVÁ, S. 1996. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 80-7067-669-8.
- [13] MAREK, J. a kol. 2012. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních a sociálních služeb*. Praha: Portál, 176 s. ISBN 978-80-262-0090-1.
- [14] MAREŠ, P. 1999. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha: SLON - Sociologické nakladatelství, 248 s. ISBN 80-85850-61-3.

- [15] PAVELKOVÁ, J. 2007. *Problematika lidí v nouzi*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Pedagogická fakulta, 124 s. ISBN 978-80-7290-338-2.
- [16] PRŮDKOVÁ, T. - NOVOTNÝ, P. 2008. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 96 s. ISBN 978-80-7387-100-0.
- [17] PRUDKÝ, L. - ŠMÍDOVÁ, M. 2010. *Kudy ke dnu*. Praha: Socioklub, 135 s. ISBN 978-80-86140-68-1.
- [18] SILVERMAN, D. 2005. *Jako robiť kvalitatívny výskum*. Bratislava: Ikar, 328 s. ISBN 80-551-0904-4.
- [19] SIROVÁTKA, T. ed. 2004. *Sociální exkluze a sociální inkluze menšin a marginalizovaných skupin*. Brno: Georgetown, 237 s. ISBN 80-86251-19-5.
- [20] VÁGNEROVÁ, M. 2004. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha: Portál, 869 s. ISBN 80-7178-802-3.
- [21] VEČERKA, K. 2013. *Prevence sociálních deviací - přání, naděje, realita*. Praha: F&F, 223 s. ISBN 978-80-905443-0-7.

Internetové zdroje:

- [22] BRABEC, J. 2013. Ilja Hradecký: Bezdomovectví si nikdo dobrovolně nevolí. [online]. 1. 2. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.ceskapozice.cz/magazin/special-report/ilja-hradecky-bezdomovectvi-si-nikdo-dobrovolne-nevoli>
- [23] BRUSOVÁ, H. 2013. Jak pomoci bezdomovcům? Vláda má plán plný nadějných opatření. [online]. 25. 1. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/239764-jak-pomoci-bezdomovcum-vlada-ma-plan-plny-nadejnych-opatreni/>
- [24] DLOUHÁ, P. 2013. Když dáte bezdomovci klíče od bytu, nic to neřeší. [online]. 8. 2. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.penize.cz/spotrebitel/275893-kdyz-date-bezdomovci-klice-od-bytu-nic-to-neresi>
- [25] HECZKOVÁ, E. 2001. Bezdomovci a my. [online]. 25. 1. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.getsemany.cz/node/292>

- [26] HRADECKÝ, I. 2006. Národní zpráva o bezdomovství v České republice 2006 politická část. [online]. 25. 1. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.nadeje.cz/vz/nzob2006p.pdf>
- [27] FRANKOVÁ, A. 2010. Definice bezdomovectví je podle českých zákonů komplikovaná. [online]. 8. 2. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.munimedia.cz/prispevek/definice-bezdomovectvi-je-podle-ceskych-zakonu-komplikovana-531/>
- [28] KRAUSOVÁ, K. 2014. Chudoba a sociální vyloučení hrozí v Česku 1,5 miliónů lidí. [online]. 4. 2. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.novinky.cz/ekonomika/326640-chudoba-a-socialni-vyloucen-hrozi-v-cesku-1-5-milionu-lidi.html>
- [29] KRIŠTOF, R., 2011. Města chtějí vykázat přistěhovalce, žádají domovské právo. [online]. 3. 2. 2014. Dostupné na internetu: http://www.lidovky.cz/mesta-chteji-vykazat-pristehovalce-zadaji-domovske-pravo-p3b-/zpravy-domov.aspx?c=A110216_094738_In_domov_mev
- [30] KRUPKA, J. 2009. Jak to bylo ve squatu Milada [online]. 8. 2. 2014. Dostupné na internetu: <http://blisty.cz/art/47831.html>
- [31] Magistrát města Brna, 2013. Zpráva o sociální péči ve městě Brně [online]. 13.2.2014. Dostupné na internetu: <http://www.brno.cz/sprava-mesta/magistrat-mesta-brna/usek-socialne-kulturni/odbor-socialni-pece/>
- [32] MAREŠ, P. 2000. Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení. Sociologický časopis. [online]. 2000, roč. 36, č. 3, s. 285-297. 2. 2. 2014. Dostupné na internetu: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/028583b8ba8110c76a6ae9d260c5c0374e096283_376_285MARES.pdf. ISSN 0038-0288.
- [33] Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014. Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020. [online] 23. 2. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/16157/koncepce.pdf>
- [34] ŠTĚCHOVÁ, M. 2009. Bezdomovci a vybrané sociálně patologické jevy. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci [online]. 10. 1. 2014. Dostupné na internetu: <http://www.mvcr.cz/clanek/4-2009-bezdomovci-a-vybrane-socialne-patologicke-jevy.aspx>

[35] VOŘÍŠKOVÁ, G. 2010. Proces vzniku a stádia bezdomovectví: bakalářská práce.

[online]. Brno: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, fakulta humanitních studií, institut mezioborových studií Brno, 53 s. 23. 1. 2014. Dostupné na internetu:

http://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/13533/vo%C5%99%C3%AD%C5%A1kov%C3%A1_2010_bp.pdf?sequence=1

[36] ZDRAŽIL, F. 2013. Noc venku v Brně strávilo 25 odvážlivců. Brno: Televizní studio Brno [online]. 18. 1. 2014. Dostupné na internetu:

<http://www.ceskatelevize.cz/zpravodajstvi-brno/zpravy/251431-noc-venku-v-brne-stravilo-25-odvazlivcu/>

Právní normy:

Listina základních práv a svobod byla uvedena do čs. právního řádu ústavním zákonem č. 23/1991 Sb. a do právního řádu České republiky usnesením předsednictva České národní

radu č. 2/1993 Sb.

Zákon č. 100/1988 Sb. o sociálním zabezpečení

Zákon č. 482/1991 Sb. o sociální potřebnosti

Zákon č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi

Zákon č. 110/2006 Sb. o životním minimu

Zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu

Zákon č. 550/1991 Sb. o všeobecném zdravotním pojištění

Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

apod.	a podobně
cit.	citace
s.	strana
Tab.	tabulka
Eurostat	Evropský statistický úřad
HDP	hrubý domácí produkt
tzv.	tak zvaný
ČR	Česká republika
Sb.	Sbírka
č.	číslo
popř.	popřípadě
např.	například
tj.	to je
et al.	a kolektiv
resp.	respektive
tzn.	to znamená
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
EU	Evropská Unie
SP	sociální pracovnice/pracovník
ZO	zkoumaná osoba
M	muž
Ž	žena
ZŠ	základní škola
SŠ	střední škola
VOŠ	vyšší odborná škola

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1 Maslowova pyramida potřeb	14
Obr. 2 Pyramida potřeb uzpůsobená potřebám bezdomovců	15

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Nejčastější příčiny bezdomovectví	21
Tab. 2	Sčítání bezdomovců sociálními pracovníky ve městě Brně	30
Tab. 3	Charakteristika zkoumaných osob	40

SEZNAM PŘÍLOH

P I Dotazník pro bezdomovce

P II Dotazník pro sociální pracovníky

PŘÍLOHA P I: DOTAZNÍK PRO BEZDOMOVCE

Prosím, zkuste mi říci něco o vaší minulosti – jaká byla vaše rodina, dětství...jak se vám žilo a jaký je kontakt s vaší rodinou dnes? V jakých poměrech jste vyrůstal?

1. Jaké jste měl (a) dětství, jaké byly poměry ve Vaší rodině? Jak byste popsal rodinné poměry, co se týče materiální stránky, zařazení ve společnosti?
2. Máte blízkou rodinu a stýkáte se s ní? V případě, že ano, jak se vám snaží pomoci?
3. Z jakého důvodu jste ztratil (a) vlastní bydlení - domov?
4. Jak si představujete Vaši budoucnost?

Popište mi prosím, jak se vyvíjel váš pracovní život – čím jste se vyučil, co jste vystudoval...jaký byl váš vztah ke škole a vzdělávání, jak se k tomu stavěla vaše rodina? Jaké povolání, práce jste vykonával?

1. Jaké máte nejvyšší vzdělání?
2. Jaké bylo Vaše dřívější zaměstnání?
3. Jaké je Vaše nynější zaměstnání a v případě, že žádné nemáte, co byste si přál (a) vykonávat za povolání, popřípadě máte tendenci si hledat práci?
4. Jaké pracovní příležitosti poskytuje dle Vašeho názoru dnešní doba oproti období před rokem 1989?

Prosím popište mi vaši současnou situaci. Jak se to stalo, že jste přišel o střechu nad hlavou? Máte práci? Jak řešíte otázku bydlení? Existují organizace, které vám s tím pomáhají? Jaké jsou případně vaše zkušenosti s těmito organizacemi? Co by mohlo být jinak? Co byste potřeboval, aby vaše životní situace byla lepší?

1. Jak si hledáte práci a bydlení? Jakým způsobem využíváte sociálních služeb?
2. Pokud se pokoušíte vrátit do běžného života, využíváte nějaké centrum pomoci?
3. V případě že ano, jaká je míra Vaší spokojenosti s poskytnutými službami Vámi uvedeného centra?
4. V případě že ne, uveďte proč?

PŘÍLOHA P II: DOTAZNÍK PRO SOCIÁLNÍ PRACOVNÍKY

1. *Zkuste prosím popsat, jak vypadá vaše spolupráce s klienty – bezdomovci.*

2. *Jaké prostředky k pomoci klientovi máte k dispozici?*

3. *Domníváte se, že forma vaší pomoci je optimální. Co by mohlo být jinak?*

4. *Jak vidíte úspěšnost vaší pomoci?*

5. *Do jaké míry je respektován individuální přístup ke klientovi, co to v praxi znamená?*

6. *Co podle vás bezdomovci v naší společnosti nejvíce potřebují?*

7. *Jaká je podle vás hlavní příčina sociální a materiální nouze lidí bez domova?*

8. *V jaké míře využívají projekty sociální pomoci?*

9. *Jaká je spokojenost klientů s nabídkami služeb?*

10. *Myslíte, že je v Brně dostatečná nabídka služeb a pomoci pro jedince postižené sociální exkluzí?*